

แนวสังเขปทั่วๆ ไปของการพัฒนา

[ชุดลอยปทุม อันดัม ๕๘]

พุทธศาสนิกขุ

อุทิศนา

ลอยธรรมะมาลัย แผ่ธรรมะรังสี มั่นหมายจะเสริมศาสน์ ปลอดภัยพินาศ, คง หากแล้งพระธรรมญาณ จะครองโลกเป็นอากร จะทุกข์ทนทั้งคณวัน ด้วยเหตุอหังการ บรรษัทพระพุทธรองค์ ตามแนวพระธรรมนำ เผยแผ่พระธรรมทาน แปรหมิ่นสี่พันนัย	ลงสู่โลกอันเบียดบีบ ตามพระพุทธรูปประสงค์ ฯ สถาปน์โลกให้อยู่ เป็นโลกศุขสถาพร ฯ อันธพาลกลีบ ให้เลวร้ายตระจกาน ฯ พินาศกนบมีประมาณ เข้าครองโลกวิโยคธรรม ฯ จึงประสงค์ประกอบกรรม ให้โลกผ่องแผ้วพ้นภัย ฯ ให้ไพศาลพิชิตชัย อุทิศทั่วทั้งปภี ฯ
---	--

พ.ท.

๒๕๒๓

ACC. NO. 1348

Date Received 1 Nov 30

Cash No. พ 244 น

ห้องสมุด “กระท่อมธรรมโฆษณ

สวนอุสมมูลนิธิ

แนวสังเขปทั่วๆ ไปของการพัฒนา.

[ชุดลอยปทุม อันดับ ๕๘]

ของ

ท่านอาจารย์ พุทธทาสภิกขุ

บรรยายวันเสาร์ แห่งภาคมามบูชา ครั้งที่ ๖

ในชุดธรรมะเล่มน้อย

๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๖

ศรัทธาบริจาคน ของคุณปริยพรรณ ศัลยวุฒิ

สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา

และถวายบูชาพระคุณท่านอาจารย์ฯ

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๓,๕๐๐ เล่ม

อาสาพหุบูชา ๒๕๒๗

โลกนี้พัฒนา

โลกฮึดฮัด พัฒนา บุษาไป
เพราะผลอโง่ ที่ละนิด คิดไม่เห็น
ไม่มีใคร ต่ำหนิใคร เพราะใจเป็น
ในเชิงเช่นเดียวกัน ไม่ทันรู้.

รัฐบาลไหน ในโลก สับโขกมัน
ดูจะชอบ เหมือนกัน ทำไถ่อยู่
พวกนักบวช แอบหา ภาพมากู
คุณครูรู้ พรางศิลป์ไป ไช้ได้ไกล.

ความก้าวหน้า ทางเนื้อหนัง อย่างนี้เอง
ครั้นพัฒนา จบเพลง ไม่ไปไหน
บุชาไป ถึงทุนหัว มั่วกันไป
โลกยุคใหม่ ต้องไม่โง่ หยุดไปที่

พุทธทาส อินทปัญโญ

อนิเมททา

การพิมพ์หนังสือธรรมะ ขึ้นเป็นธรรมทาน ในสมัย
ที่โลกกำลังขาดแคลนธรรมะอย่างถึงขั้นนี้ เป็นสิ่งที่ มี
เหตุผล และควรแก่การอนุโมทนา, จึงขออนุโมทนา.

คำว่า "ธรรม" เมื่อแปลคำได้ย่อ มีความหมาย มาก
มาย นานาประการ, แต่ประการที่สำคัญที่สุดนั้น ธรรมะ
นี้ หน้าที่ ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติ ให้ถูกต้องตามกฎ
ของธรรมชาติ ทุกชั้นทุกตอน แห่งวิวัฒนาการ ของเขา,
เพื่อ ความมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข ทั้ง โดยส่วนตัว และ
ส่วนรวม, หรือทั้งโลก.

โลกขาดแคลนธรรมะ เพราะไม่รู้จักสิ่งที่ เรียกว่า
ธรรมะอย่างถูกต้อง ดังที่กล่าวแล้ว เพราะค่านิยม
ผิดอย่างใหญ่โต ในระบอบอันเกิดจากทุนประทุพ
ผิดธรรมะ นั้นเอง. สังเกตว่า กาลสมัยใดคน ย่อมชอบ
ใจในระบอบชนิดนั้น และเจริญเติบโตขึ้นจนกระทั่ง
ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นปกติแล้ว ทั้งนี้ทั้งนั้น. มนุษย์ก็เลยลืม
ชีวิตจิตใจ จนเห็นผิดว่า ไม่ต้องมีธรรมะอะไรใน
โลกแล้ว; จน แต่ ให้ มี หนังสือ สอน กัลยาณธรรม ให้ ได้ มี ที่ อยู่
ตลอด เวลา เป็น ปกติ. เขาเห็นว่า หน้าที่ของเขา มีอยู่
เพียง แต่ หา หนังสือ สอน ความ ดี ของ กัลยาณธรรม เท่านั้น.

โลกส่วนใหญ่ กำลังตกอยู่ในสภาพเช่นนี้ จึง

๑๖
 ๑๗
 ๑๘
 ๑๙
 ๒๐
 ๒๑
 ๒๒
 ๒๓
 ๒๔
 ๒๕
 ๒๖
 ๒๗
 ๒๘
 ๒๙
 ๓๐
 ๓๑
 ๓๒
 ๓๓
 ๓๔
 ๓๕
 ๓๖
 ๓๗
 ๓๘
 ๓๙
 ๔๐
 ๔๑
 ๔๒
 ๔๓
 ๔๔
 ๔๕
 ๔๖
 ๔๗
 ๔๘
 ๔๙
 ๕๐
 ๕๑
 ๕๒
 ๕๓
 ๕๔
 ๕๕
 ๕๖
 ๕๗
 ๕๘
 ๕๙
 ๖๐
 ๖๑
 ๖๒
 ๖๓
 ๖๔
 ๖๕
 ๖๖
 ๖๗
 ๖๘
 ๖๙
 ๗๐
 ๗๑
 ๗๒
 ๗๓
 ๗๔
 ๗๕
 ๗๖
 ๗๗
 ๗๘
 ๗๙
 ๘๐
 ๘๑
 ๘๒
 ๘๓
 ๘๔
 ๘๕
 ๘๖
 ๘๗
 ๘๘
 ๘๙
 ๙๐
 ๙๑
 ๙๒
 ๙๓
 ๙๔
 ๙๕
 ๙๖
 ๙๗
 ๙๘
 ๙๙
 ๑๐๐

[illegible]

เขา มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำนักรับการฝึกหัด เพื่อได้
 รู้จักสิ่งทั้งปวง อย่าง ถูกต้องตามที่เป็นจริง เพื่อมีชีวิตอยู่ได้
 อย่างสงบสุข มีใช้ มีทา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำนักรับไว้เป็น
 สัตว์ ให้เราตาเป็นทาสของใจคนใด เห็นใจเห็นไม่จริง เห็นคนอื่น
 เป็นกันอยู่ โดยมากในโลกปัจจุบันนี้ ซึ่งกำลังขาด ขวามะ.
 เขามัวเมาติดอกติดใจเราไม่ได้ ก็จริง แต่เขาสามารถควบคุม
 ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้สัมผัสสิ่งใด ๆ แต่ในลักษณะนี้
จะไม่เห็นอะไรเป็นจริง แก่เราได้ โดยอาศัยธรรมะ นั่นเอง. ที่
 คนในโลก ทำได้เช่นนี้ โลกนี้ ก็เป็น โลกที่สงบงาม อยู่
 สบาย หรือเป็นโลกของพระศรีอารยเมตไตรย ซึ่งมาทันทีทัน
 ใดนั้น เพราะเป็นโลกที่ ใจมีใจมี ใจดีด้วยธรรม.

ทาสใจของโลกปัจจุบันนี้ มีอยู่ทั่วไประยะนี้ ไ้ทั้งนั้น
 คือ ใจเป็นไปตามตาของธรรม. การช่วยให้ทุกคนได้เดินไปตาม
 ตามธรรม ย่อมเป็นกุศลอันยิ่งใหญ่และสูงส่ง. ขอรหัส
 การจัดการฝึกหัดของธรรมะ ซึ่งโดยแพร่ นี้ ละทิ้งไว้
 ไปจนเต็ม ตามความประสงค์ กับแก่ผู้ที่ล่องลอยไปแล้ว และ
 ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ โดยทุกแห่งทุกมุมเถิด. หักใจของ
 ไม่จาก มาในนี้ให้ด้วย เป็นอยู่อย่าง.

พุทธทาส อินทปัญโญ

โลกขพลาธาร, เชียง

แนวสังเขปทั่วๆ ไปของการพัฒนา.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ ภาคมาฆบูชา เป็นครั้งที่ ๖ ในวันนี้ อาตมาก็ยังคงบรรยายธรรมะเล่มน้อย ต่อไปตามเดิม; แต่มีหัวข้อย่อยเฉพาะในวันนี้ว่า ปรีทิสน์หรือแนวสังเขปทั่วๆ ไปของการพัฒนา.

[ปรารภและทบทวน.]

เราพูดถึงถึงเรื่อง การพัฒนาจิต และพัฒนาชีวิต เป็นลำดับมา. ในวันนี้จะกล่าวถึงแนวทั่วไป จะเรียกว่าเป็นแนวสังเขปก็ได้; เพราะว่าเราพูดถึงหมดแต่โดยย่อ และให้รู้ว่า มันมีอย่างไร, มันซ่อนอยู่อย่างลึกซึ้ง และมันมีอยู่อย่างยืดยาวอย่างไร, จำเป็นที่จะต้องมองเห็นแนวอันนี้ให้

ชัดเจน; ก็เช่นเดียวกับงานสำคัญๆทั้งหลาย ที่เรียกว่ามีเทคนิค ก็เพราะว่ามีความถูกต้องทุกขั้นตอนอย่างเนื่องต่อกันไป; มันไม่ใช่มีเรื่องเดียวข้อเดียว, และมันก็ต้องถูกต้องทุก ๆ ข้อทุก ๆ ตอน.

ถ้าเราจะพูดว่า แม้ที่สุดแต่การทำนา มันก็ต้องมีความถูกต้องทุกขั้นตอน เป็นปรัทัศน์ที่เราอาจจะสังเกตเห็นได้; เช่นว่ามันต้องถูกต้อง ตั้งแต่ การเลือกที่ดินที่จะทำนา, จะต้องเลือกฤดูกาลเวลาที่ถูกต้อง, ต้องมีเครื่องใช้ เครื่องมือที่ถูกต้อง, ต้องมีวัวมีควายที่ถูกต้อง, มีเมล็ดพืชพันธุ์ ที่ถูกต้อง, มีวิธีการต่าง ๆ ที่กระทำไปอย่างถูกต้องทุกขั้นตอนทั้งนี้; และ ความถูกต้องนั้นมันเนื่องกันอย่างถูกต้องด้วย การทำนาจึงสำเร็จประโยชน์. แต่โดยเหตุที่ว่ามันมีตัวอย่างมีประเพณี ที่ทำกันมาให้เห็นอยู่ จนไม่ต้องศึกษาหรือสังเกตอะไรนัก ก็ทำตามขนบธรรมเนียมประเพณีวิธีไปได้, ไม่รู้สึกว่ายุ่งยาก จนไม่รู้สึกว่ามันก็มีเทคนิค หรือมันมีส่วนที่จะต้องใช้เทคนิคให้ถูกต้องทุกขั้นตอน.

[เริ่มการบรรยายครั้ง^๕นี้.]

นี่เราจะถือเอาใจความชั้นหนึ่งก่อนว่า กิจกรรมงานที่สำคัญทั้งหลายนั้น มันมีความถูกต้องลึกซึ้งยืดยาวติดต่อกัน ซึ่งอาจจะเห็นเป็นปริทัศน์ หรือ แนวสังเขปได้ เช่นนี้ ด้วยกันทุกอย่าง. เดียวนี้เราจะมาดูกันที่ การพัฒนาจิต หรือการพัฒนาชีวิต ซึ่งมันเหมือนกับทำนา หรือปลูกข้าว มันก็ต้องมีความถูกต้องทุกขั้นตอนติดต่อกันไป. ขอให้ศึกษาในส่วนนี้กันในวันนี้ เพื่อประกอบกันเข้ากับเรื่องที่ได้นำบรรยายมาแล้วในวันก่อน, และสำหรับวันข้างหน้า ซึ่งจะต้องบรรยายต่อกันไปจนจบ.

ความหมายของคำว่าพัฒนา.

ชั้นแรกก็คือคำว่า “พัฒนา” เอาความหมายเฉพาะว่า ทำให้เกิดความเจริญที่ถูกต้อง. ความเจริญที่ถูกต้อง ฟังดูก็น่าหัว; เพราะว่ามันยังมีความเจริญที่ไม่ถูกต้อง คือเรื่องบ้าๆ บอๆ นี่เอง เป็นความเจริญที่ไม่ถูกต้อง เขายังเรียกว่าพัฒนากันอยู่โดยมาก; อย่างนี้มันไม่ถูกต้องอีก, มันไม่ถูกต้องสำหรับการพุดจา. พัฒนาต้องเป็นการเจริญ

ที่ถูกต้อง ไม่ทำให้เกิดอันตรายใดๆ. คำว่า “พัฒนาจิต” พัฒนาชีวิต นี่ยังเป็นไปได้ง่าย, คือพัฒนาอย่างไม่ถูกต้อง ยิ่งพัฒนายิ่งยุ่ง, แล้วก็พัฒนาจิตจนเป็นบ้าเป็นหลังไปเสียเลยก็มี.

ในกรณี^{นี้} จะแยกเป็น ๒ ชั้น คือ พุทธภาษาคนกับ พุทธภาษารธรรม ถ้าพุทธภาษาคน ก็คือ พัฒนาชีวิตหรือ พัฒนาคน; ถ้าพุทธภาษารธรรม มันก็พัฒนาจิตพัฒนา วิญญาณ ในระบบวิญญาณ. นี่ฟังดูให้คิดเถอะ มันเรื่องเดียวกันแหละ แต่ว่าเราอาจจะมองได้เป็น ๒ ชั้น พัฒนาชั้นนอกคือพัฒนาชีวิต เรียกว่าพัฒนาชีวิตหรือพัฒนาคน ที่ตัวคน. ^{นี้}ความหมายมัน^{นี้}; ถ้าพูดว่าพัฒนาจิต พัฒนาระบบวิญญาณ อย่าง^{นี้}ความหมายมันลึก แต่มันเรื่องเดียวกัน. พัฒนาชีวิตหรือพัฒนาคน, ก็คือพัฒนาจิต พัฒนาจิตมันก็มีผลที่คน เป็นการพัฒนาคน; แต่เราอาจจะมองดูได้เป็น ๒ ชั้น, และเราก็ควรจะมองดูเป็น ๒ ชั้น อย่าง^{นี้}ด้วย ดังนั้นจะได้แยกกล่าวกัน ให้มันเป็น ๒ เรื่อง.

การพัฒนาชั้นนอก.

พัฒนาชั้นนอก หรือพัฒนาคน เรียกรวมๆ ไปว่า พัฒนาชีวิต มีปรัทัศน์ที่จะต้องมองดู ให้เห็นโดยทั่วๆ ไป ว่ามันมีอยู่อย่างไร; ที่เรานั้นแหละ, ที่ตัวเราเองนั้นแหละ. เดียวนี้เราก็ไม่ได้สนใจ ไม่ได้สังเกตว่า เรานี้ตั้งแต่เกิดมา มีการพัฒนากันอย่างไร? ต้องขอให้ท่านทั้งหลายหยิบขึ้นมาสนใจ, มองให้เห็นเป็นต้นทุน สำหรับจะมองสิ่งที่มากไปกว่านั้นอีกชั้นหนึ่ง.

พัฒนาชีวิต พัฒนาคนในชั้นนี้ ก็คือพัฒนาชนิดที่เป็นไปเอง ตามที่ธรรมชาติแวดล้อม และบังคับให้เป็นไป, แล้วก็ไปในลักษณะของธรรมชาติ, ผลก็คือมันค่อยๆ รู้ไปเอง; เหมือนกับเราเกิดมาเป็นเด็กเล็กๆ แล้วโตขึ้นมาโดยที่ไม่ได้เล่าเรียน หรือได้พูดจาอะไรกับใครนั้ มันก็ค่อยๆ รู้อะไรมากขึ้นๆ จากธรรมชาติที่มาแวดล้อมมากระทบ; เช่นจะรู้จักสิ่งที่เรียกว่า ร้อนหรือเย็น อ่อนหรือแข็ง เจ็บปวดหรือไม่เจ็บปวด, แล้วมันก็รู้จักดิ้นรนต่อสู้; แม้แต่ลูกหมาลูกแมว ถ้าตรงนมมันหนาวนั้ มันก็เลื่อนไปซุกนอนตรงที่มันไม่หนาวอย่างนี้ เรียกว่ามันก็รู้ได้เอง ตาม

ที่ธรรมชาติมันแวดล้อม, แล้วมันก็สอนให้, แล้วมันก็รู้ได้เอง, มันก็เป็นไปเอง.

ความรู้ชนิดธรรมชาตินี้มีมากเหลือเกิน แต่คนไม่สนใจ เพราะมันไม่จำเป็นจะต้องสนใจ, เขาก็เป็นคนโง่ตลอดมา. ในเรื่องเหล่านี้เขาก็เป็นคนโง่ตลอดมา ก็ปล่อยให้มันเป็นไปเรื่อยๆ เพื่อๆไปก็แล้วกัน ไม่ต้องสนใจ, ไม่มีอะไรบังคับให้ต้องสนใจ; เขาจึงไม่รู้การพัฒนาชนิดที่มันไปตามธรรมชาติ.

ที่นี้ต่อมาถึงขั้นที่ พัฒนาด้วยการเล่าเรียน. คำว่าเล่าเรียนนั้นมันกว้างขวางมาก เรียนในโรงเรียน, เรียนอย่างเรียนหนังสือก็ได้, เรียนจากสังเกตเอาเองก็ได้, มันเป็นการเรียนไปทั้งนั้น. ความเจ็บปวดเมื่อผิดพลาดนั้นแหละมันบังคับให้เราต้องสังเกต; อย่างว่าแต่คน แม้แต่สัตว์เดรัจฉาน มันก็ค่อยๆ รู้จักสังเกต ว่านี่เป็นอันตราย, นี่เป็นบ่วง นี่เป็นแร้ว, นี่เป็นเครื่องมือที่มนุษย์จะทำอันตรายเรา.

สัตว์เดรัจฉานมันก็รู้จักสังเกต เป็นการเรียนเป็นการศึกษา, แล้วทำไมมนุษย์เราจะทำอย่างนั้นไม่ได้;

และว่าโดยที่จริงแล้ว นี่คือการศึกษาก่อนที่แท้จริง คือสังเกต
 เห็นเอง รู้จักป้องกันแก้ไขเอง; นี่เป็นการศึกษาที่ดี
 กว่า, จริงกว่า, ยิ่งกว่า ที่จะให้ผู้อื่นมาบอก หรืออย่างการ
 ศึกษาถ่ายทอดจากผู้อื่น ชนิดที่ไม่มีการสังเกตเอาเอง.
 เพราะฉะนั้นถ้าใครคนหนึ่ง มีพื้นเพแห่งจิตใจที่ชอบสังเกต
 และมีการสังเกต คนนั้นจะฉลาดมาก; คนนอกนั้นมัน
 ก็โง่งมง่ายอยู่. นี่ขอให้ใคร่ครวญดูให้ดีว่า การพัฒนานั้นมัน
 เป็นอย่างไร ถ้ามีการสังเกตมาก ก็พัฒนามาก; ฉะนั้น
 ขอให้เราเป็นคนที่จะเฝ้ายลอบในเรื่องนี้.

ทีนี้ก็จะพูดถึง การศึกษา ที่เป็นการเล่าเรียนโดย
 ตรง หรือถ่ายทอดจากผู้อื่น มันก็มีไม่ใช่ไม่มี; ถึงแม้
 เกิดมาพอโตขึ้น มีขนบธรรมเนียมประเพณี ที่จะถ่ายทอด
 ให้ลูกทารกเหล่านั้นเขาเรียนรู้อะไรต่างๆ, ก็เรียนจากบิดา
 มารดา จากผู้เลี้ยง จากเพื่อนฝูง แล้วแต่ว่ามันจะมีใครมา
 เกี่ยวข้องด้วย ตามที่พอใจจะเรียน, หรือบางทีก็ถูกบังคับ
 ให้เรียน; แต่ความที่อยากรู้อยากเห็นอะไร ที่เป็น
 นิสัยของสัตว์มนุษย์นี้ มันก็มีอยู่มาก. เด็ก ๆ ทุกคน
 เมื่อเห็นอะไรแปลกหน้าก็ต้องการถามละ, มันก็ต้องตั้งข้อสงสัย

แล้วก็ต้องถาม ต้องอยากรู้อันนี้. นี่มันก็ต้อง ขวนขวาย ตามที่พอใจจะรู้ มันก็ค่อย ๆ รู้เพิ่มขึ้นทางหนึ่ง; อย่างนี้ก็เรียกว่า เรียนจากผู้อื่น ตามที่จะเรียนได้.

ที่นี้อยากจะให้มองละเอียด ชนิดที่เรียกว่า ละเอียด รอบ ๆ เป็นปริทัศน์ ก็เรียนจากปัญหาที่มันเกิดขึ้น. ปัญหาบางอย่างไม่มีใครมาช่วยแก้ไขได้, หรือการเอาตัวรอด เอาชีวิตรอดบางอย่าง เป็นปัญหาเฉพาะคน. คนนั้นรู้จัก แก้ปัญหาของตน ที่เรียกว่าช่วยกำลังภายใน ไหวพริบปฏิภาณ ที่เขามีอยู่ แก้ปัญหาได้เฉพาะหน้า; แล้วก็มักจะมีลักษณะ น่าอัศจรรย์ทั้งนั้นแหละ เมื่อเข้าที่คับขัน แก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้. นี่ก็เรียกว่า มีจิตที่พัฒนาแล้วมาก จะค่อย ๆ ฉลาดขึ้น, ค่อย ๆ ฉลาดขึ้น, จนกระทั่งปัญหายาก ปัญหาเล็ก ปัญหาใหญ่ มันก็แก้ไขได้.

ที่นี้ยังมีการเรียนอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งเราจะเรียกว่า เรียนตามประเพณี มีอยู่มาก ทั้งที่เรียนหนังสือเรียนมิใช่ หนังสือเรียน เรียนอะไรก็ตามเถอะ, เขาให้เรียนตามประเพณี เช่นว่าให้บวช ให้บวชตามประเพณี. นี่มันก็เป็น

การให้เรียนตามประเพณีโดยประเพณี ซึ่งมีบังคับไว้ : ใคร
ไม่บวช ก็ไม่เป็นที่พอใจของสังคม สังคมไม่ไว้ใจ; บางที
เขาก็เรียกอย่างหยาบคายว่า มันเป็นคนดิบ มันเป็นคนโง่
ไม่อยากจะคบหาสมาคมด้วย. ถ้าบวชแล้วบวชจริงเป็นเวลา
นานพอ ก็เป็นบุคคลที่น่าไว้ใจ, ใครๆก็อยากจะคบด้วย.
มีอะไรอยู่มาก มิใช่เฉพาะบวชพระบวชเณร, เขาก็จะต้อง
ให้เรียนอะไร ตามที่มนุษย์ควรจะเรียนโดยประเพณี โดย
ความนิยม. ขนบธรรมเนียม นี้ก็มีอยู่ ก็เป็นเรื่องที่มี
ประโยชน์ เป็นการรับประกันขั้นพื้นฐานทั่วไป ว่า
สิ่งใดที่ควรจะรู้โดยพื้นฐานแล้วก็ได้รู้ ก็มีพื้นฐานที่ดี ก็จะมี
การง่ายที่จะรู้ที่สูงขึ้นไปเหนือพื้นฐาน.

ที่มันก็ยังมีการบังคับ เป็นเรื่องสถานการณ์;
เช่นความทุกข์ยากลำบาก หรือเหตุเลวร้าย, เหตุการณ์เลว
ร้ายเกิดขึ้น, ทำให้ทุกคนต้องต่อสู้ เฉพาะเหตุการณ์นั้นๆ
แล้วแต่ว่า มันกำลังมีอยู่อย่างไร. สถานการณ์เกี่ยวกับ
สงคราม, สถานการณ์เกี่ยวกับโรคระบาด, สถานการณ์
เกี่ยวกับเรื่องที่มีมันเกิดขึ้นแก่มนุษย์เป็นธรรมดา, เราก็ต้องรู้
ต้องมีปัญญา ที่จะแก้ปัญหาจากสถานการณ์เลวร้ายได้.

คนที่มีชีวิตอยู่ยาว ๆ นาน ๆ ได้ผ่านสถานการณ์
 มาก ๆ เขาก็เป็นผู้ที่มีสติปัญญามาก ควรจะเป็นผู้นำที่ดี
 เพราะเหตุนี้. นี่เรียกว่าเขาพัฒนาไปได้ไกล; แต่ว่าโดย
 ธรรมชาติแล้ว ทุกคนแหละยิ่งอายุมาก มันก็ยิ่งผ่านสถาน-
 การณ์ต่าง ๆ มาก; ฉะนั้นจึงรู้อะไรได้มาก ได้ลึก ได้กว้าง
 ได้ง่าย ได้เร็ว กว่าเด็ก ๆ. เขาจึงสอนให้เด็ก ๆ รู้จัก
 เคารพคนที่อายุมาก ว่าเขาเกิดก่อนเรา, เขากินข้าวสุก
 ก่อนเรา, เขาอาบน้ำร้อนก่อนเรา อะไรต่าง ๆ. ความที่มี
 อายุมาก ได้ผ่านสิ่งต่าง ๆ มาก นี่เป็นการศึกษา ที่เป็น
 การพัฒนาจากภายนอก.

คนแต่ละคนมีอะไรต่าง ๆ กัน ทั้งภายในและ
 ภายนอก คือมีจิตใจ มีนิสัย มีกิเลส หรือมีความสามารถ
 หรือมีอะไร ที่ว่าไม่รู้ว่ามีใครให้, ไม่รู้ว่าสร้างมาแต่ครั้งไหน.
 ที่จริงมัน มีเหตุมีปัจจัย ทั้งนั้น ที่มันจะแตกต่างกันอย่างมาก.
 คนเราแตกต่างกันอย่างมาก แต่ว่าไม่รู้ว่าเป็นเพราะเหตุไร ก็เลย
 มักจะโทษบุญโทษกรรม, ยกให้เป็นเรื่องบุญ ยกให้เป็น
 เรื่องกรรม อย่างนี้ไม่ถูก; มันต้องยกให้เป็นเรื่องของ
 เหตุปัจจัย.

ถ้าเป็นพุทธบริษัทโดยแท้จริง เขาก็จะถือว่ามันเป็นเรื่องของเหตุปัจจัย คือ อิทัปปัจจยตา; ไม่มีบุญกรรมไหนที่จะมาบังคับกันอย่างตายตัวได้ เพราะว่าเรามีวิธีที่จะปรับปรุงหรือปรุงแต่ง ตามกฎแห่งเหตุปัจจัย เช่น อิทัปปัจจยตา เป็นต้น. ถ้าได้มีบิฑามารดา ครูบาอาจารย์ที่ดี โอกาสเช่นนี้จะมีมาก; นี่พระคุณของบิฑามารดา ครูบาอาจารย์ที่ดี มีมาก ตรงนี้ คือทำให้ลูกทารกที่ยังโง่เขลา^๕ สามารถรู้จักต่อสู้ แก้ไข ปรับปรุง เหตุปัจจัยต่าง ๆ จนเขาเป็นบุคคลที่ถึงขนาด ถึงขนาดที่จะเป็นบุคคล, คือจะเป็นมนุษย์คนหนึ่งที่สามารถแก้ปัญหาของมนุษย์.

ผู้ที่เป็น บิฑามารดา ครูบาอาจารย์ ควรจะสนใจในเรื่อง^๕ เพื่อจะช่วยแก้ปัญหาเรื่อง^๕ให้กับลูกหลาน; ถึงลูกหลานก็ควรจะสนใจ ในการที่จะรับฟังข้อแนะนำสั่งสอน^๕แรง ของบิฑามารดา ครูบาอาจารย์ เพื่อจะแก้ไขความบกพร่องของเรา ด้วยความเชื่อฟัง เข้ากันกับเรื่องที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ในบรรดาบุตรทั้งหลาย จะมีก็ชนิดก็ตามใจ บุตรที่เชื่อฟังบิฑามารดานั้น เป็นบุตรที่ประเสริฐที่สุด เพราะถ้าเชื่อฟังบิฑามารดาแล้ว เขาก็ได้รับประโยชน์^๕ที่วุ่นไปตั้งแต่ต้น.

ควรรู้จักลักษณะของบุคคล ๔ จำพวก.

เรามาศึกษากันถึง ลักษณะของบุคคล ตามที่มี
อยู่ ตามที่มีอยู่ที่เคยมีอยู่ แล้วก็เขียนไว้ในพระกัมภีร์ ; แม้
จะเป็นกัมภีร์ชั้นอรรถกถา ก็มีประโยชน์หรือมีหลักเกณฑ์
ที่พอจะเอามาใช้ได้, มาใช้เป็นเครื่องประกอบการศึกษา,
หรือประกอบการพัฒนาของเราได้. ท่านแบ่งบุคคลเป็น ๔
ประเภท.

พวกที่ ๑ เรียกว่า อุกมตัตถัญญ คือ เจียบแหลม
ฉลาดมาก พอพูดขึ้นมาเท่านั้น เขาก็เข้าใจหมด,
เข้าใจมากกว่าคำที่พูดด้วยซ้ำไป. เด็กที่ฉลาดบางคน สังเกต
ดูเถอะ มันเป็นอย่างนั้น แต่ว่ามันมีน้อย, จะมีเด็กน้อยคน
มากที่มันฉลาดถึงขนาดว่า พอพูดอะไรเข้าใจโดยไม่ต้อง
อธิบาย, หรือบางทีเข้าใจนำหน้าผู้พูดไปเสียอีก. เราเคย
เป็นอย่างนี้ไหม? และเราจะทำอย่างไร ที่จะเป็นเช่นนั้นได้
ถ้ารู้สึกว่ายาวนานมันยังไม่เป็น? (เอ้า, เดียวก่อน ๆ พูดให้หมด
เสียก่อน) บุคคลที่หนึ่งเรียกว่า อุกมตัตถัญญ รู้แจ้งทันที
โดยไม่ต้องอธิบาย พูดคำเดียวรู้เรื่อง.

พวกที่ ๒ วิปจิตัญญู นี่ต้องการคำอธิบาย หรือ
บางทีมากกว่าคำอธิบาย. เราจะสังเกตได้เอง ว่าลูกหลาน
ก็ดี คนใช้ก็ดี บางคนพูดคำเดียวพอ แล้วมันจะได้ครบ
ถ้วนตามที่ควรจะทำ; แต่บางคนพูดคำเดียวเท่านั้น ก็ทำ
เท่านั้นแหละ แล้วไม่ทำที่มันเนื่องกันอยู่ แล้วก็เสียหาย
เกิดความเสียหายขึ้นมากมาย.

อาตมาต้องขอโอกาสที่จะพูดว่า พระเณรในวัดที่
เห็นกันมา ที่กวบคุมกันมา อะไรงั้น ตั้งแต่แรกเริ่มเดิมที
บางคนพูด ๒-๓ คำรู้เรื่องไปหมด ทำถูกหมด. บางคน
พูดหลายคำก็ยังทำผิด แล้วยังไม่ทำที่มันควรจะทำ; เรียก
ว่าต้องพูดกันหลายคำแหละ : ต้องสั่ง แนะนำ สกตข้าง
หน้า สกตข้างหลัง หรือสกตข้างซ้าย สกตข้างขวา เขาจึง
จะไปทำได้และทำถูก, ไม่เช่นนั้นมันจะเสียไว้มาก
เสียหายเดือดร้อน. เคยสังเกตเห็นมาตั้งแต่ไหนแต่ไรมา
แล้ว ในเรื่องการทำงาน ในเรื่องการศึกษาเหมือนกันอีก
แหละ อธิบายให้คนนั้นฟัง พูดทีเดียวหมดรู้เรื่อง, อธิบาย
อีกคนหนึ่งฟัง ต้องพูดสะกตสะแกง ข้างหน้า ข้างหลัง
ข้างบน ข้างล่าง รอบตัวไปหมด เขาจึงจะเข้าใจถูกต้องเต็ม
ร้อยเปอร์เซ็นต์; นี่พวกที่ต้องการคำอธิบาย.

พวกที่ ๓ เขาเรียกว่า เนยยะ, เนยยะนี้ เป็นพวกที่พอจะนำไปได้; แต่ก็ต้องลากถูกันมาก; ไม่ใช่ว่ามีสติปัญญารวดเร็ว, ไม่ใช่ หมายความว่า มีปัญญาทึบ; แต่พอจะฝนกันได้, พอจะฝนให้รู้อะไรได้, พอจะนำไปได้ ด้วยความยากลำบาก; อย่างนี้ถ้าไม่พบบิดามารดา ครูบาอาจารย์ที่มีความอดทนแล้ว มันก็จะเรียกว่าล้มละลาย, เรียกว่าถ้าโชคไม่ดี หรือมันไม่ปะเหมาะ ไม่พบครูบาอาจารย์ที่เมตตากรุณาจริงๆ ไม่มานั่งอดทนฝนลับมันอยู่แล้ว มันก็ล้มละลาย สำหรับบุคคลชนิดนี้ ซึ่งเชื่อว่ามีอยู่มาก.

เด็กๆ ของเราจำนวนมาก ที่เหลวแหลกล้มละลายไปไม่เอาตัวรอดได้ ก็เพราะไม่มีโอกาสได้พบกับบิดามารดา ครูบาอาจารย์ ที่ฉลาดและอดทน อดทนอย่างยิ่ง. บิดามารดานี้ก็สำคัญมาก; เคยเห็นบางคนพอลำบากยุ่งยากหน่อย ไม่เอาๆ ตัดทิ้ง ตามใจมัน ช่างหัวมัน ปล่อยมันไป นี่มันก็วินาศจริงเหมือนกัน. ^๕ครูบาอาจารย์ก็ต้องอดทนมาก เพราะว่าไม่ใช่ลูกหลานของตน; ถ้าไม่รักหน้าที่ของครูบาอาจารย์จริงๆ ก็ไม่อดทนที่จะต่อสู้แก้ไขเด็กโง่ๆ คนนั้น ให้มันฉลาดขึ้นมาได้. ^๖นี่ใครจะ

ช่วยพัฒนา? นั่นก็คือครูบาอาจารย์ที่แท้จริงที่มีอยู่ในโลก เติมตามความหมายแห่งคำว่าครูบาอาจารย์ ซึ่งหายาก.

คำว่าครูบาอาจารย์นี้ เราสรุปคุณสมบัติที่สำคัญ ก็คือ บัญญากับเมตตา. อาตมาเคยพูดประโยคหนึ่งว่า ครูบาอาจารย์ที่แท้จริง ถ้าเราผ่าดูข้างในจะเห็นว่าท่านมีบุญญากับเมตตา นอนเคียงคู่กันอยู่ในใจ. ครูบาอาจารย์จะมีบุญญาอย่างเดียวนั้นพอ, ถ้าไม่มีเมตตาแล้ว ไม่เป็นครูบาอาจารย์ได้; เพราะว่ามันยากลำบาก ในการที่จะอบรมเด็กโง่ ๆ ให้เป็นเด็กที่ดี. มันยากลำบากอย่างที่เขาพูดกันว่า ไปสู้เสือเสียดีกว่ามาพูดกับคนโง่; ไปสู้กับเสือมันก็ตายทีเดียว มันก็แล้วกันไป มันไม่ลำบากมาก, พูดกับคนโง่นี้ มันช่างลำบากเสียเหลือเกิน. ฉะนั้นครูบาอาจารย์ที่มีเมตตา ยอมเสียสละความสุขส่วนตน เพื่อพัฒนาเด็กนั้น มันหายาก, แล้วครูบาอาจารย์ที่จะมีบุญญา มีความเฉลียวฉลาด ก็ยิ่งหายาก อีกเหมือนกัน. ฉะนั้นโลกนี้ของเรา มันยังขาดผู้ที่เป็นครูบาอาจารย์อันแท้จริง, มันจึงมีเหลืออยู่มาก คือคนที่เขาไม่ได้รับการพัฒนาให้เพียงพอให้ถูกต้อง เรียกว่าเป็นอันตรายแก่สังคม ที่เหลืออยู่ในสังคม.

นี้ พวกที่ ๔ สุดท้าย เขาเรียกว่า ปทปรมะ—เหลือ
 ที่ใครจะนำไปได้ในบัดนี้, มีบทอย่างยิ่ง ก็หมายความว่า
 มีความถ่วงอย่างยิ่ง เหลือที่ใครจะนำไปได้ในบัดนี้.

ต้องขอเติมคำว่า “ในบัดนี้”, ในบัดนี้มันอยู่ในฐานะที่เหลือ
 ที่ใครจะนำไปได้ มันทั้งโง่ ทั้งตื้อ ทั้งอะไร สารพัดอย่าง.
 แต่อย่าเข้าใจว่ามันแก้ไขไม่ได้; เพราะว่าตามหลักธรรมะ
 สูงสุดแล้ว สิ่งทั้งปวงเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย. คนพวก
 ปทปรมะนี้ ต้องการเหตุปัจจัยที่มากกว่าใครๆ มันก็
 ยากที่จะมีโอกาสดำรับการแก้ไข หรือว่าได้พบกับผู้ที่เสียสละ
 อดทน เพื่อจะแก้ไขให้เขา. ใครจะไปรักเขา เมื่อไม่ได้
 เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกัน มันก็ต้องเรียกว่า ต่างคนต่างไป ก็
 ปล่อยไปตามกรรม, มันก็มีอยู่ไม่น้อยเหมือนกันแหละคนที่
 เป็นปทปรมะ เหลือที่ใครจะนำไปได้ในบัดนี้.

ถ้าแยกดูในหลายๆ แขนง ในหลายๆ วิชาหรือการ
 งานแล้ว มันอาจจะหาพบได้นะอย่าประมาณ อย่าอวดคินะ.
 บางคนมันอยู่ในสภาพที่เหลือที่ใครจะนำไปได้; ถ้าการ
 งานทางโลก เขายังฉลาดพอที่ใครๆ นำไปได้, แต่พอ
 มาถึงทางธรรมะแล้ว มันเหลือที่ใครจะนำไปได้ นี่ก็มี
 อยู่มาก.

แต่ถึงอย่างไรก็ดี เราอย่าถือเสียว่า มันจะต้องเป็น
 อย่างนั้นโดยส่วนเดียว โดยเด็ดขาด, ไม่มีอะไรจะเที่ยงแท้
 โดยส่วนเดียว, มันต้องมีเหตุปัจจัยที่เข้าไปแทรกแซงได้.
 ถ้าว่าเราเมตตาสงสารเขามากพอ ก็หาเหตุหาปัจจัยมาให้
 มาให้แวดล้อม เรียกว่า ฝนอิฐให้เป็นกระจกเงา ไปเลย, เป็น
 คำพูดที่น่าหัวหรือน่ากลัว ที่จะฝนอิฐให้เป็นกระจกเงา^๕.

เอาละ, เป็นอันว่ามันมีอยู่ ๔ พวก : พวกหนึ่ง
 พุทคำเดียวไม่ทันจบ รู้เรื่องหมด. พวกหนึ่งต้องอธิบาย
 กันมากหน่อย, พวกหนึ่งมันพอขึ้นฝันพาไปได้, ส่วนอีก
 พวกหนึ่งนั้นไม่ไป ไปไม่ได้ ในบัดนี้ไปไม่ได้. นี่ บุคคล
 ที่มันมีอยู่ในปัจจุบัน ในฐานะที่ว่ามันเป็นผลิตผลของธรรม-
 ชาติ ธรรมชาติมันผลิตออกมา มาอยู่ในลักษณะ ๔
 ประการนี้; แต่แล้วทั้ง ๔ ประการนั้นแหละ มันอยู่
 ภายใต้กฎของเหตุปัจจัย, กฎของเหตุผล ซึ่งมันยังพัฒนา
 ได้ หรือไม่พัฒนาก็ได้. การที่ไม่พัฒนามันก็เป็นเหตุ
 ปัจจัยอันหนึ่งเหมือนกัน ก็มันจะเลวลงมาก็ได้, หรือมัน
 จะดีขึ้นไปก็ได้ แล้วแต่เหตุปัจจัยที่จะเข้ามาแวดล้อม.

ขอให้ท่านทั้งหลาย อย่าเห็นว่า เหล่านี้เป็นเรื่องเล็กน้อย; ถ้าเห็นเป็นเรื่องเล็กน้อย มันก็ปล่อย—ปล่อย, ก็ทำกันหวัด ๆ ปล่อย ๆ, มันก็ไม่ได้อะไรจริงเหมือนกัน. แต่ถ้าว่าไม่ยอมแพ้ ต่อสู้ ช่วยกันแก้ไข ถึงขนาดที่ทำอุปมาว่า ฝนทิ้งให้เป็นเขม ฝนอิฐให้เป็นกระเจกได้ มันก็ยังไปได้, มันจะดีขึ้นกว่าที่ไม่ได้รับการพัฒนา. นี่สำหรับผู้ใหญ่ ผู้ปกครอง บิฑามารดา; และตัวเด็กเอง ก็ถือเป็นหลักว่า เราจะไม่เป็นคนถือดิ่ง. บุตรที่ดีที่สุด ก็บุตรที่เชื่อฟัง อย่างที่ว่ามาแล้ว.

นี่คือการพัฒนาชีวิต หรือพัฒนาคน ซึ่งเป็นการพัฒนาในชั้นนอก มีอยู่อย่างนี้. ขอให้เข้าใจทุกประเภท และทุกขั้นตอน ก็จะมีการพัฒนาเกิดขึ้น โดยความพากเพียรของตนเองก็ได้, โดยความพากเพียรของบิฑามารดา ครูบาอาจารย์ ผู้เมตตากรุณารักใคร่ทั้งหลายก็ได้, มันเป็นหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องทำ.

การพัฒนาจิตคือพัฒนาระบบวิญญาน.

ที่นี้จะคุยเรื่องที่ ๒ คือ การพัฒนาจิต พัฒนา ระบบวิญญาน. พัฒนาชีวิต พัฒนาบุคคลนั้นมันพูดรวม ๆ

เป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นก้อนใหญ่, และดูกันจากภายนอก หรือชั้นนอก. ที่หัวใจของเรื่อง ก็คือพัฒนาจิต พัฒนาลงไปทีละจิต เฉพาะจิต หรือเฉพาะระบบจิต ระบบวิญญาณ. นี่เรียกว่า ผ่าตัดเข้าไปหาศูนย์กลาง เพื่อจะแก้ไขจุดศูนย์กลางที่สำคัญ เรียกว่าพัฒนาจิต มันก็เป็นเรื่องทีละเล็กละน้อย หรือยากลำบาก เพราะลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปอีก; แต่มันก็เป็นเรื่องที่ต้องทำ เพราะว่าความสำเร็จอันแท้จริงมันอยู่ที่ตรงนั้น. ความสำเร็จอันแท้จริงของการพัฒนาชีวิตนั้น มันอยู่ที่ตรงนั้น คืออยู่ตรงที่พัฒนาจิต ว่าเราจะประพฤติกะทำ จนถึงขั้นที่เรียกว่า จิตได้รับการพัฒนา.

ก็ดูว่าเฉพาะจิตในส่วนจิต จะเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นได้อย่างไร โดยลักษณะทั่วไปตามธรรมชาติกันเสียทีหนึ่งก่อน; อย่างที่พูดมาแล้วว่าเด็กทารกมันก็ฉลาดขึ้นทุกที นับตั้งแต่มันเกิดออกมา, แล้วก็ได้ประสบกกันเข้ากับสิ่งที่มากระทบ หรือเหตุการณ์ที่เข้ามากระทบ. เด็กนั้นมันฉลาดขึ้นทุกที, มันแสดงอาการภายนอกว่า เป็นเด็กฉลาดขึ้นทุกที. แต่เมื่อเจาะลึกเข้าไปดูถึงภายในแล้ว ก็คือจิตของมันนั้นแหละ มีการพัฒนายิ่งขึ้นทุกที; เพราะว่าจุด

ศูนย์กลาง หรือจุดรวมที่เป็นศูนย์กลางมันอยู่ที่จิต, มัน
เป็นระบบที่เหมือนกับว่า ใจกลางของชีวิต.

การพัฒนาจิตมีได้ตามธรรมชาติเหมือนกัน การ
เปลี่ยนแปลงของกายกับการเปลี่ยนแปลงของจิต นี่มันเนื่อง
กัน, มันเนื่องกันอยู่ มันแยกกันไม่ได้. ฉะนั้นมีอะไร
กระทบกาย มันก็ถึงจิต ซึ่งทำให้จิตจะต้องรู้สึก จะต้องต่อ
สู้ จะต้องเปลี่ยนแปลงไปตามเรื่อง; ฉะนั้นคนเราก็มียุติที่
เจริญ เจริญขึ้นทุกครั้งที่มีอะไรมากระทบจิต. จิตจะเจริญ
จิตจะฉลาด จิตจะมีการพัฒนาทุกที; แม้ว่าสิ่งนั้นจะ
มาในรูปของความทุกข์ยากลำบาก จิตมันก็ฉลาดขึ้นในการ
ต่อสู้ ในการโต้ต่อสู้, ในการได้รับความยากลำบาก.

ที่จริงสิ่งที่มาในรูปของความยากลำบากนี้ กลับจะมี
ประโยชน์เสียกว่า ในการพัฒนาจิต; เพราะถ้ามันเข้ามาใน
รูปของสนุกสนาน เอรีตอร้อย เฟลิตเฟลินแล้ว มันก็ไม่
ค่อยได้คิดนึกอะไร มันก็หลงไหล ลิงโลดกระโดดไป, ไม่ค่อย
ได้คิดนึกอะไร, มันจะโง่ไปเสียมากกว่าที่จะฉลาด; แต่เรา
ก็ชอบสิ่งที่สวยงาม สนุกสนาน เอรีตอร้อย เฟลิตเฟลิน
ซึ่งมาทำให้เราโง่, ส่วนความทุกข์ยากลำบาก หรือปัญหา,

หรืออุปสรรคที่ทำให้เราฉลาดเข้มแข็ง เรากลับไม่ค่อยจะชอบ, แล้วทุกคนจะออกปากเป็นเสียงเดียวกันว่า เป็นสิ่งเลวร้าย เป็นโชคร้าย, ความทุกข์ยากลำบากนั้นเราเห็นเป็นโชคร้าย, นี่มันสวนทางกันเสียอย่างนี้ มันมาช่วยให้ฉลาด มาช่วยให้เก่ง เราเห็นเป็นโชคร้าย, แล้วเราก็เรียกมันว่าเป็นมาร เป็นอุปสรรค, เป็นอะไรก็ไม่น่าฟัง.

มารหรืออุปสรรคเป็นบทเรียนให้พัฒนา.

อาตมาคิดว่า โดยที่แท้แล้ว คนเราฉลาดขึ้นมาด้วยสิ่งที่เรียกว่ามารหรืออุปสรรคนั้นแหละ; เพราะเรามันโง่แก้ปัญหาก็ไม่ได้ก็เห็นเป็นมารเป็นอุปสรรค. ถ้าเราจะยอมรับเอามาเป็นคู่ต่อสู้ แก่งไขกันได้ ต่อสู้กันได้ มันก็กลายเป็นสิ่งที่มาทำให้เราฉลาด, มาทำให้เราพัฒนา. แต่เรากลับเห็นเป็นสิ่งเลวร้าย ไม่อยากจะมี ไม่อยากจะพบปะ ประณามกันเสียอีก. ฉะนั้น ผู้ที่ยินดีเผชิญกับอุปสรรค คนนั้นแหละจะเรียกว่า จะพัฒนา หรือเป็นคนโชคดีที่ได้มีอุปสรรค มาเป็นบทเรียน ให้ศึกษา ให้พัฒนา.

ฉะนั้น ขอให้ยินดีต้อนรับอุปสรรค หรือแม้แต่ความทุกข์, เอาความทุกข์นั้นแหละเป็นเพื่อนในการพัฒนา, คำสอนโบราณๆ เขาสอนกันอย่างนี้. แต่เดี๋ยวนี้จะไม่สอนกันอย่างนี้ จนกระทั่งว่าไม่ต้องทำการทำงาน, ไม่ต้องอะไรให้ยาก ให้ลำบาก ไปขโมย ไปปล้น ไปจี้ดีกว่า; มันกลับกันอยู่ วิธีของการพัฒนามันจึงเปลี่ยน กระจัดกระจายไปเลย ไม่เป็นหลักเป็นเกณฑ์.

ขอให้ช่วยกันพิจารณาให้ดีๆ เรื่องนี้ ว่าสิ่งที่มากระทบนั้นก็คือสิ่งที่มาสอนเรา. เช่น เราเหยียบเอาไฟเข้าที่หนึ่ง มันก็สอนให้รู้ว่าไฟเป็นอย่างไร, หรือมีตบาคมือหรือหนามตำมืออะไรเข้าที่หนึ่ง มันก็สอนให้รู้ว่าอะไรมันเป็นอย่างไร หรือเดินหกล้ม หรือว่าพลัดตกสะพานสักที่หนึ่ง มันก็สอนให้รู้ว่า อะไรเป็นอย่างไร. มันก็ฉลาดขึ้นไม่ต้องสงสัย นี่เรียกว่าจะต้องมีการพัฒนาในทางจิตครั้งหนึ่งเสมอ ทุกครั้งที่มียอะไรมากระทบ. แต่ว่าบางอย่างคนโง่รับเอาไม่ได้, จะรับเอาได้แต่คนฉลาด สำหรับจะไปฉลาดเพิ่มขึ้นครั้งหนึ่ง. นี่เป็นจุดตั้งต้น หรือเป็นรากฐานแห่งการพัฒนาจิต มันอยู่ที่นั่น.

พัฒนาต้องทำให้ได้ระหว่างชาติด้วย.

ทีนี้จะมีอะไรอีก จะมีอะไรก็อย่าง ก็ทาง ที่จะทำ ให้จิตมีการพัฒนายิ่งๆ ขึ้นไปและโดยเร็ว ก็คือว่า ให้มีการ พัฒนาที่เชื่อมต่อระหว่างชาติ, ใช้คำที่เขาเปรียบน้อย “การพัฒนาที่เชื่อมต่อระหว่างชาติ.” เมื่อพูดอย่างนี้ คน ที่เขาได้ยินได้ฟังศึกษากันมาแต่ก่อน ก็หมายความว่า ระหว่าง ชาตินี้กับชาติหน้า ชาติต่อไป ชาติชนิดเกิดมาแล้วเข้าโลง เขาก็ว่าอย่างนั้น; ระหว่างชาติ เชื่อมต่อกันระหว่างชาติ : ชาตินี้ฉลาดเท่าไร แล้วก็ยกยอไปชาติหน้า, ฉลาดต่อไป อีก, ยกยอไปชาติที่สามที่สี่ ก็ฉลาดมากไปอีก ก็ได้เหมือนกัน. เขาจะคิดอย่างนั้น, เขาจะเชื่ออย่างนั้น, แต่เขาจะ ต้องพยายามทำให้ดีที่สุดที่สุดในชาติปัจจุบัน.

ทีนี้อาตมาไม่ชอบอธิบายอย่างนั้น; แต่ก็ไม่ได้หา ว่าผิดนะ, ใครจะอธิบายอย่างนั้นก็ว่าไป ไม่ได้หาว่าผิด. คำว่าชาติในที่นี้หมายความว่า ชาติทางจิตใจ คือความ รู้สึกยึดมั่นถือมั่นว่า ตัวกู ว่าของกู เกิดขึ้นครั้งหนึ่ง เรียกว่าชาติ. เรื่องนี้เคยพูดมาหลายครั้งแล้ว เข้าใจว่าเกือบ ทุกคนยังจำได้ว่า ชาติในความหมายที่สองนี้ หมายความว่า

อย่าง^๕ มีความรู้สึกยึดมั่นถือมั่นเป็นตัณหา ไถ้อะไร เสียอะไร
เป็นอะไร ครึ่งหนึ่งนะเรียกว่าชาติหนึ่ง. ดังนั้นวันหนึ่ง
จึงเกิดได้หลายชาติ, วันเดียวเกิดได้หลายชาติ หลายสิบชาติก็
ได้, แล้วแต่ว่าวันนั้นมันจะเกิดความรู้สึกประเภทตัณหา—ของกุ
สาก็ครึ่ง หรือก็สิบครึ่ง.

เราจะถือว่า เด็กทารกคลอดออกมาจากท้องแม่ ยัง
อ่อนนั้ก ยังไม่รู้จักความคิดนึก ชนิดตัณหา—ของกุ อย่าง^๕
มันยังไม่ได้เกิดมาดอก, ยังไม่ได้เกิดมาเลย, มันยังไม่ได้มีชาติ
ในความหมายที่ว่า^๕; มัน มีชาติในความหมายชาวบ้าน
ว่าเกิดออกมาจากท้องแม่แล้วก็มีชาติ ก็มีชาติอย่างนั้น
ไปซิ. แต่ขอให้ทีเถอะ มันเกิดมาแล้ว ถ้าไม่มีความรู้ว่ามัน,
มันเกิดมาแล้วมันจะมีชาติได้อย่างไร, มันจะมีชาติแห่งตัวฉัน
ได้อย่างไร? เพราะความรู้สึกว่าตัวฉันมันยังไม่มี; ฉะนั้น
เด็กเกิดมาจากท้องแม่แล้ว มันยังไม่มีชาติที่แท้จริง ดอก
จนกว่าเด็กนั้นจะโต พอที่จะได้มีความรู้สึกทางเวทนา
ทางสัญญา ทางสังขาร วิญญาณ อะไร จนเกิดความรู้สึก
ว่าตัวกู, ตัวกูอย่างนั้น ตัวกูอย่าง^๕ ขึ้นมาในครั้งแรก จึง

เรียกว่ามีชาติ แล้วมันอาจจะหลายวันหรือหลายเดือนก็ได้
กว่ามันจะมีชาติ ทั้งที่มันเกิดมาจากท้องแม่แล้ว.

นี่ขอให้กิดตุเถิดว่า ชาติในความหมายไหนเป็น
ปัญหาที่ร้ายแรง, ชนิดที่เรียกว่า เกิดทุกที่เป็นทุกข์ทุกที,
เกิดทุกที่เป็นทุกข์ทุกที คือชาติชนิดไหน? เกิดจาก
ท้องแม่แล้ว มันไม่ได้มีความหมายว่าเป็นทุกข์ดอก; แต่
ถ้าเกิดจากอุปาทาน ว่าตัวกู ว่าของกูแล้ว มันเป็น
ทุกข์ทันทีและทุกที. นี่แหละคือชาติที่แท้จริง ตามความ
หมายของคำว่าตัวตนหรือของของตน, ความคิดนี้ถือว่า
ตัวตน ว่าของตน เกิดเมื่อไร นั่นแหละคือชาติ.

ฉะนั้นเที่ยวทางตา ได้เห็นรูปที่ยั่ววน เกิดความ
ต้องการ เกิดความรักแล้วก็ได้มา เกิดความรู้สึกว่าตัวกู
ว่าของกู, เที่ยวกัทางหู ไพเราะ, เที่ยวกัทางจมูก หอมหวาน,
ทางลิ้น เอร็ดอร่อย, เกิดความรู้สึกว่าตัวกูมีของดี เอร็ด
อร่อย สวยงาม ไพเราะ ยึดมั่นถือมั่นอยู่ นี่คือชาติ;
แล้วมันก็ถูกกดให้เจ็บปวด ด้วยอุปาทานอันนั้นทุกทีไป
เหมือนกัน. ฉะนั้นเกิดทุกที่เป็นทุกข์ทุกที, มีชาติทุก
ที่เป็นทุกข์ทุกที.

ที่นี้ก็ให้มันเชื่อมกันสิ ความโง่ในกรณีนี้เป็น
ทุกชั้น ให้มันเชื่อมกับกรณีที่จะมาทีหลังนี้, จะโง่อีก
ก็ได้ เป็นทุกข้ออีกก็ได้ หรือว่าจะไม่โง่ก็ได้ เรียกว่าให้มัน
เชื่อมกัน, ให้มันถ่ายทอดความรู้ให้แก่กันและกัน. ความ
ผิดพลาดครั้งแรกให้มันเป็นประโยชน์ สำหรับจะไม่
ผิดพลาดครั้งที่สอง, หรือจะแก้ไขปัญหาในการผิดพลาด
ครั้งที่สอง แล้วก็ช่วยในการผิดพลาดครั้งที่สาม ผิดพลาด
ครั้งที่สี่; อย่างนี้เราเรียกว่า ทำให้จิตใจมันมั่นคงมากขึ้น
ทุกชาติๆ ทุกกรณี.

เอาความทุกข์เป็นหลัก, ความทุกข์ที่เกิดจากการ
ทำผิดพลาดนั้น ให้มันเป็นครูสอนไปถึงเรื่องถัดไป :
เรื่องข้างหน้า เป็นกรณีๆกรณีไปทุกๆกรณี ให้มันเนื่อง
กัน, ให้มันเป็นประโยชน์แก่กันและกัน ในทุกกรณีที่ได้
เกิดขึ้นในชีวิตของเรา; ไม่ว่าเรื่องเล็ก ไม่ว่าเรื่องใหญ่ หรือ
เรื่องใหญ่ยิ่ง ให้มันฉลาดต่อเนื่องกันไป. อย่างพุงง่าย ๆ
สั้น ๆ ว่า เจ็บแล้วก็จำ อย่างนี้เป็นต้น; ถ้าเจ็บแล้วไม่
จำ มันก็ไม่ต่อเนื่อง หรือไม่เชื่อมกันระหว่างชาติ. ถ้า
เจ็บแล้วจำ แล้วฉลาด แล้วรู้จักป้องกัน นี่คือการ

พัฒนาที่ต่อเนื่องกันระหว่างชาติ; ถ้าพูดให้ถูกต้องก็
ต่อเนื่องกันระหว่างกรณี ระหว่างกรณี เป็นกรณีๆ ไปนี้.

นี่คือการพัฒนาจิตโดยตรง เชื่อมกันระหว่างชาติ
ไม่ว่าชาติในภาษาคน หรือชาติในภาษาธรรม, ขอให้มีการ
พัฒนาเนื่องกัน; จะต้องอาศัยความสุ่มรอบคอบ เฉลียว
ฉลาดพอ และมีความสังเกตสังกาที่เพียงพอ ซึ่งโดยมากมัน
ไม่ค่อยมี ซึ่งโดยมากมันมีแต่ความประมาท อวดดีหรือลืมหุน
โดยไม่รู้สึกรู้ส, มันจึงไม่ค่อยมีการพัฒนาที่เชื่อมกันระหว่างชาติ.

การบำเพ็ญบารมีระหว่างชาติ.

เอา, ที่นี้อยากจะพูดเลยไปถึงว่า การบำเพ็ญบารมี
ระหว่างชาติ, คำเก่าแก่บำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นนั่นเพื่อเป็นนี่
แล้วก็บำเพ็ญบารมีข้ามภพข้ามชาติ หลายชาติ อย่างในเรื่อง
ชาตก. เราได้เคยได้ยินได้ฟังเรื่องชาตก, พระกัมภีร์ชาตก
ชาติ ๕๕๐ ชาติ ของพระโพธิสัตว์ที่จะเป็นพระพุทธเจ้า
เป็นการบำเพ็ญบารมีข้ามชาติ. เราจะเชื่ออย่างนั้น ก็ไม่
เสียหายอะไร; เพราะว่าเราได้บำเพ็ญบารมี คือตั้งใจทำ
ให้ดี, มันก็มีประโยชน์แหละ แม้ตั้งใจบำเพ็ญบารมีข้ามภพ
ข้ามชาติแบบโบราณนั้น.

แต่มันจะได้ประโยชน์ยิ่งแก่ชาติแบบความหมายทาง
ภาษาธรรม ที่ว่าชาติคือความกตกรั้หนึ่ง ความกตกรั้หนึ่ง
แห่งเรื่องๆ หนึ่ง; จะถือเป็นหลักว่า บำเพ็ญบารมี
ข้ามภพข้ามชาติแบบนั้นกันก็เอา ไม่เสียหายอะไร. แต่
อย่ายึดมั่นถือมั่น ให้เป็นตัวตน ตัวเดียวกันตลอด
ถาวร; มันจะผิดหลักเรื่องตัวตนไปเสียอีก ก็มันไม่มี
ตัวตน, ให้มันมีแต่เรื่องจิต, จิตที่มันฉลาดขึ้นๆ ทุก
ภพหรือทุกชาติ ไม่ว่าชาติชนิดไหน.

การบำเพ็ญบารมี ฉลาดขึ้นตามแบบของชาตกัน
ที่แน่นอนมัน ก็เป็นวิวัฒนาการของธรรมชาติ, วิวัฒนา
การของธรรมชาติ แล้วก็ไม่ถือว่าเป็นตัวตนคนเดียวกัน
เรื่อยไป; แต่ว่าสัตว์ที่คลอตามๆ กันออกมานั้น มันจะ
ฉลาดยิ่งขึ้นทุกที. ฉะนั้น คน ก็ดี สัตว์ เทร็จ जान ก็ดี ที่
เกิดทีหลังนี้ ฉลาดกว่ายุคก่อนๆ รุ่นก่อนๆ นะ; เพราะ
มันมีการสะสมสติปัญญาความรู้ ความต้องการอยู่ตลอดเวลา.

แม้ที่สุดแต่ต้นไม้ ไม่พุดถึงคน ไม่พุดถึงสัตว์
เทร็จ जान, พุดถึง ต้นไม้ มันก็ดีขึ้นๆ. เดียวนี้เรามี
ต้นไม้แปลกประหลาด ขึ้น สวยงามขึ้น ที่ไม่เคยมีมาแต่

ก่อน; ที่เขาผสมพันธุ์ให้มันขึ้นมาใหม่ นับไม่ไหว ต้นไม้
ใบสวยดอกสวยงามนี้ เพิ่งมีขึ้นมา เช่นเดียวกับสัตว์ที่เขาผสม
พันธุ์ให้มันสวยงามขึ้น. นั่นมันเป็นการถ่ายทอดติดต่อกัน
กันมาระหว่างชาติ; พัฒนาทางวัตถุก็ได้ พัฒนาทาง
จิตทางวิญญาณก็ได้. ต้องถือว่าเด็กทารกสมัยนี้ มีการ
พัฒนามากกว่าเด็กทารกสมัยดึกดำบรรพ์โน้น; นี่เป็น
ผลของการพัฒนาจิตตามธรรมชาติ ชนิดที่เรียกว่า ระหว่าง
ชาติ เชื่อมกันระหว่างชาติ.

ฉะนั้นก็ขอให้รู้ไว้, ขอให้รู้ไว้ และขอให้ใช้
ประโยชน์ให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้. ขอให้ความโง่
ทุกครั้งช่วยให้เราฉลาดขึ้น, ขอให้ความผิดพลาดช่วยให้
เราฉลาดขึ้นทุกครั้ง เรียกว่า ทุกชาติในภาษาธรรม และ
ชาติในภาษาคน ถ้ามันจริง ก็ขอให้มันมีความฉลาดขึ้น,
และจะถือว่ามันมีจริงก็ได้ ถือได้เลยว่ามันมีจริง ก็ทำไปใน
ทางที่จะให้มันฉลาดขึ้น มันก็ไม่เสียหายอะไร; เพราะ
อย่างน้อยมันก็ได้ผลแก่ชาติในทางภาษาธรรมอยู่นั่นแหละ.
แม้ว่าเราจะมุ่งหมายชาติในภาษาคน ทำไปๆ ข้ามภพข้ามชาติ
ตามแบบภาษาคน; ถ้ามันมีจริงก็ได้ผลเต็มที่; ถ้ามัน

ไม่มี สมมติว่ามันไม่มี มันก็ได้ผลแก่ชาติในภาษาธรรม
คือแต่ละชาติๆ ในวันหนึ่งๆ ซึ่งไม่รู้ว่ามีกี่ชาติ. นี่การ
พัฒนาจิต ขอให้เป็นไปในลักษณะที่มันเชื่อมกันระหว่าง
ชาติ.

๖ ๖ ๖ ๖ ๖ ๖ ๖ ต้องพัฒนาจิตตน, เคยวน.

เอ้า, ที่มันไม่พอใจละ ยึดเยี่ยยักยาวอย่างนี้. เรา
จะพูดกันอีกข้อหนึ่งว่า พัฒนากันที่นี้ พัฒนากันทีเดียว
ด้วยระบบปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ดีแล้ว,
รวมทั้งที่บันทึกทั้งหลายในกาลก่อน ได้วางไว้ดีแล้ว; เป็น
ระบบปฏิบัติที่เรียกว่าพรหมจรรย์ หรือจะเรียกว่าอะไรก็
แล้วแต่จะเรียกแหละ, ล้วนแต่เป็นระบบสำหรับปฏิบัติ
เพื่อให้เกิดพัฒนาแก่จิต นี้มีอยู่มาก แล้วก็พัฒนากันได้
ที่นี้และทีเดียว. เอามาทีเดียว พัฒนากันทีเดียว, ปฏิบัติ
กันทีเดียว, อย่างที่เรียกว่าสันติวิถี; ไม่ต้องคาด
คะเน ว่ามันจะได้ มันจะถึง มันจะข้ามภพข้ามชาติ, นั้น
ไม่ต้องเป็นการคาดคะเนเช่นนั้น. แต่มันเป็นเห็นได้
ทีเดียว ว่าทำลงไปแล้ว มันมีผลจริงๆ อย่างนี้ๆ พัฒนาจิต
โดยตรงทีเดียว ที่นี้ กันในลักษณะอย่างนี้.

ระบบพัฒนาจิต ให้จิตเจริญอย่างไรวินั้น ก็มีมาแล้วแต่ก่อนพุทธกาล. พุทธบริษัทบางพวกบางคน เขารักพระพุทธเจ้ามากเกินไป จนได้พูดว่า ไม่มีใครเป็นครู พระพุทธเจ้าบ้าง, หรือว่าก่อนแต่พระพุทธเจ้าโน้น มนุษย์ไม่มีความรู้อะไรบ้าง อย่างนี้ไม่ถูกต้อง; เราอย่าไปคิดถึงขนาดนั้น. ความรู้ทั้งหลายที่ยังไม่ถึงขนาดสูงสุดนี้ เขามีกันมาแล้วตั้งแต่ก่อนพุทธกาล, โดยเฉพาะเรื่องทำสมาธิ เขาทำเป็นกันมาแล้วก่อนพุทธกาล; แต่มันไม่ใช่ระดับที่จิตที่สุด หรือที่เป็นประโยชน์ที่สุด, แต่มันก็เป็นพื้นฐานของจิตที่สุด; เพราะที่จิตที่สุดมันก็ต้องไปตามตามพื้นฐานที่ยังไม่ถึงจิตที่สุดนั้นแหละ.

ฉะนั้น การทำสมาธิในขั้นที่เป็นปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน นี้ เขาค้นพบและทำเป็นกันมาแล้วตั้งแต่ก่อนพุทธกาล กระทั่งถึง อรูปฌาน คือ อากาสานัญจายตนะ วิญญูณัญจายตนะ อาภิญญัญจายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ เขาก็พบกันมาแล้ว ตั้งแต่ก่อนพุทธกาล, ซึ่งในพุทธประวัติของเรา ก็เขียนไว้ชัดๆ ว่า พระพุทธเจ้าก็ไปทรงศึกษากับอาฬารดาบส อุทกดาบส ซึ่ง

สอนให้สูงส่งเพียงแนวสัตตภูมิกายเท่านั้น. พระองค์เห็นว่า นี่ไม่ใช่คัมภีร์ที่ถูกต้องที่สุด ยังไม่พอใจ จึงออกไปจากสำนักนั้น ไปค้นหาต่อไป จึงได้พบระบบอันสูงสุดของพระองค์.

ดังนั้นขอให้ถือเป็นหลักที่เชื่อถือได้แน่นอนว่า ระบบพรหมจรรย์ทั้งหลาย ที่เป็นการพัฒนาจิตนี้ เขาพบกันมาแล้วตั้งแต่อดีตกาลบรรพ์ ก่อนพระพุทธเจ้า มากมายแล้วเหมือนกัน แต่มันไม่ถึงที่สุด. ระบบเหล่านี้เดี๋ยวนี้ก็ยังใช้ได้ เช่นจะทำให้เป็นปฐมฌาน ทุติยฌาน จตุตถฌาน เตียนก็ใช้ได้, และยังมีประโยชน์. ดังนั้นมันก็ยังต้องเอามาๆ มันก็เข้ามารวมอยู่ในระบบของพุทธศาสนา, เรื่องฌาน ทั้งรูปฌาน และ อรูปฌาน นั้น ก็เข้ามารวมอยู่ในพุทธศาสนา. นี่ระบบเหล่านี้ มันทำให้เกิดผลกันทั้งนี้และเตียน, พัฒนาจิตให้ดีขึ้นสูงขึ้น กันทั้งนี้และเตียน เราก็ควรจะสนใจ.

ระบบพัฒนาจิตมีหลายรูปแบบ.

ที่ที่ท่านกล่าวไว้อย่างสมบูรณ์แบบ เมื่อเอามารวมๆ กันเข้าแล้ว มันก็เรียกว่า ระบบศีล สมาธิ ปัญญา คือ

ไตรสิกขา; ลองไปทำเข้าเถอะ มันจะพัฒนาจิตที่นี้และ
 เตียวนี้, หรือจะไปขยายออกไปเป็นอริยมรรคมีองค์แปดนั้น
 แหละ ไปกระทำเข้าเถอะ มันจะมีการพัฒนาจิตที่นี้และ
 เตียวนี้เหมือนกัน, ไม่ต้องมีปัญหาลำบากยุ่งยากระหว่างภพ
 ระหว่างชาติ. ทำที่นี้เตียวนี้ มันก็จะมีผลที่นี้และเตียวนี้;
 ฉะนั้นเราจึงมีทางเลือก หรือว่าโชคก็ก็ได้ ที่จะพัฒนาจิต
 กันที่นี้และเตียวนี้, ไม่ต้องรอ ก็คือระบบพัฒนาจิตต่าง ๆ
 นานาชนิด ที่ท่านได้เคยพบแล้วในกาลก่อนและสอนไว้
 และที่เป็นประโยชน์ ก็ยังเหลือรวมอยู่ในพระพุทธศาสนา:—

เช่นเรื่องรูปฌาน ๔ นี้ พระพุทธเจ้าไม่ได้คิดขึ้น
 ไม่ได้เป็นผู้ตั้งต้นบัญญัติขึ้น มันมีอยู่แล้ว แล้วท่านก็รับ
 เอามา แล้วก็พูดถึงเลย; พูดถึงว่าอย่างนั้นเลย แล้วก็ทำ
 ต่อไป ทำต่อไปเลย, ทำต่อจากนั้นไปเลย, แล้วก็จนกระทั่ง
 สิ้นอาสวะ. มีการประพาศสมาธิ บำเพ็ญสมาธิ รูปฌาน
 ทั้ง ๔ แล้วก็กระโดดไปยังอาสวกขยฌาน, บำเพ็ญอาสวกขย-
 ฌานเพื่อสิ้นอาสวะ ก็มีในพระสูตร ในบาลีแท้ ๆ, หรือว่า
 กระทำให้สมบูรณ์ทั้งรูปฌาน ๔ และอรุฌาน ๔ แล้ว
 ก็กระโดดไปยังอาสวกขยฌานก็มี สิ้นอาสวะไปก็มี, หรือว่า

รูปฌาน ๔ แล้ว อรูปฌาน ๔ ก็แล้ว แยกออกไปเป็นสัญญา-
เวยทิคนิโรธก็มี. สัญญาเวยทิคนิโรธชนิดที่ไม่สิ้นอาสวะ
เพราะมันเป็นเพียงกับสัญญาและเวทนาไม่ดับอุปาทาน สัญญา-
เวยทิคนิโรธชนิดที่ไม่สิ้นอาสวะ นี้ก็มี, แล้วสัญญาเวยทิ-
คนิโรธที่มันประกอบด้วยปัญญา สิ้นอุปาทาน ดับอุปาทาน
เป็นสัญญาเวยทิคนิโรธที่สิ้นอาสวะอย่างนี้ก็มี, เรียกว่ามัน
มีครบถ้วน ครบถ้วนที่ธรรมชาติมันมี, ครบถ้วนตามที่
ธรรมชาติมันมี. ฉะนั้นเราก็เอามาสิ ก็เลือกเอามาสำหรับ
ปฏิบัติที่นี่และเดี๋ยวนี้ เพื่อพัฒนาจิต.

ระบบสำเร็จรูปคือ ศีล สมาธิ ปัญญา นั้นแหละ
หัวใจแกนกลางของมันก็คือพัฒนาจิต. ศีลก็เพื่อสมาธิ
ง่ายขึ้น ปัญญาก็เพื่อให้ทุกสิ่งเป็นไปถูกต้องขึ้น แล้ว
ตัวการงาน ตัวหน้าที่ ตัวผู้ทำหน้าที่ มันก็คือสมาธินั้น
เอง. เมื่อทำสมาธิ ก็ตั้งใจทำสมาธิ ศีลก็มีอยู่ในนั้น
มีอยู่ในความตั้งใจทำสมาธิ, เมื่อทำสมาธิสำเร็จ ปัญญาหรือ
ความรู้ที่เป็นคำตอบของความสงสัย ที่มีอยู่ มันก็ออกมา;
ทั้งนั้นปัญญามันก็ออกมา. ตัวเรื่องต่างๆที่จะต้องทำ มัน
จึงเหลืออยู่แต่ทำจิตให้เป็นสมาธิให้จนได้; ดังนั้น การ

พัฒนาจิตแท้ๆ ก็คือระบบสมาธิภาวนานั้นเอง, เรียกให้เต็มๆ ก็เรียกว่า สมาธิภาวนา คือการทำความเจริญด้วยสมาธิ, เจริญของสมาธิ เจริญโดยสมาธิ นั้นแหละคือตัวจริงของการพัฒนาจิต.

ถึงแม้ใน อริยมรรคมีองค์แปด พระพุทธเจ้าก็ทรงยกเอาสัมมาสมาธินั้นแหละเป็นตัวละคร, เป็นตัวแกนกลางของเรื่อง. สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะนั้นเป็นตัวนำ, นำหน้า นำเรื่อง. สัมมาวาจา กัมมันโต อาชีโว วายาโม นั้น เป็นตัวประกอบ; สมาธินั้นเป็นตัวเหมือนกับตัวเจ้าของเรื่อง หรือตัวแกนกลาง, ตัวที่จะได้ จะเสีย จะแพ้ จะชนะ จะอะไร มันอยู่ที่สัมมาสมาธิ สัมมาอื่นๆ นั้นเป็นองค์ประกอบ.

ฉะนั้น การทำสมาธิ นี้จึงเป็นตัวละคร หรือใจกลาง แกนกลาง ของสิ่งที่เรียกว่าพัฒนาจิตหรือจิตตภาวนา; จะพัฒนาจิตได้ก็อย่างๆ ก็สืบอย่าง มันก็ล้วนแต่เป็นเรื่องของสมาธิ, เป็นเรื่องที่ต้องใช้สมาธิ, แล้วก็พัฒนาจิตตามที่ต้องการ. มันเป็นการเปลี่ยนแปลงของจิตทุกชนิดที่จะเปลี่ยน

ได้; แต่เราก็ประสงค์เอาที่สูงสุดและดับทุกข์ได้ แก่ปัญหา
ได้หมด.

เรื่องนี้พระพุทธเจ้าท่านตรัสเป็นอุปมาไว้ว่า ฝึก
จิตนั้นเป็นการฝึกที่สูงสุด, พอฝึกแล้วทำให้เล่นได้
ทุกที่ทั้งปวง. การฝึกข้าง การฝึกม้า ฝึกสัตว์ฝึกอะไรก็ตาม
แม้จะฝึกดีเท่าไร ฝึกพิเศษสูงสุดอย่างไร มันก็เล่นได้
ทุกที่เฉพาะเท่านั้นแหละ; แต่จิตนั้นถ้าฝึกดีแล้ว นั่งอยู่ตรง
ที่เดียว มันจะเล่นได้ทุกที่ทุกทิศ; ท่านว่าอย่างนั้น. ฉะนั้น
จิตนี้จะฝึกให้ไปอยู่ในระบบสภาพอย่างไรก็ได้ : ภพ ภูมิ,
เรียกว่าภพ เรียกว่าภูมิ อย่างไม่รู้ได้.

จิตพัฒนาแล้วจะอยู่ในภูมิต่าง ๆ ได้.

ภูมิของจิตนี้ ถ้าว่าเมื่อพูดให้หมดแล้ว มันก็มีถึง
๔ ภูมิ คือ กามาวจรภูมิ—นิยมในกาม, รูปาวจรภูมิ—นิยม
ในรูปธรรมอันบริสุทธิ์ที่ไม่มีกาม, อรูปาวจรภูมิ—นิยมในสิ่ง
ที่ไม่มีรูป, แล้วก็ โลกุตตรภูมิ—เหนือโลก ภูมิที่เหนือโลก.
นี้มีอยู่ ๔ ภูมิ แต่ละภูมิยังมีช้อยปลีกย่อยออกไปอีกมาก. จิต
นี้ฝึกสำเร็จแล้วก็เป็นที่ไปได้ทุกภูมิ, เรียกว่าไปได้ในทุกทิศ

ทั้งปวง. ช่าง ม้า จะฝึกได้อย่างไร มันก็วิ่งไปที่ละทิศเท่านั้นแหละจะไปในทุกทิศไม่ได้. แต่จิตนี้มันพิเศษ ครั้นฝึกดีแล้ว จะเล่นไปได้ในทุกทิศทั้งปวง, ไปในกามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ โลกุตตรภูมิ ก็ได้ในที่สุก.

เฮ้ย, ท่านทั้งหลายจะต้องมองให้เห็นจริงด้วยตนเองสิ ว่าจิตของเราเนี่ย เราจะทำให้มันไปจมปลักอยู่ในเรื่องของกามก็ได้, แวตล้อม อบรม ประุ้งแต่ง ให้จิตมันไปจมจมอยู่ในเรื่องกามคุณก็ได้ กามคุณก็ชั้น ก็แบบ ก็รูปก็ได้, หรือว่าจิตนี้เราจะฝึกให้ไม่สนใจในกามคุณ, ไปอยู่ในรูปของสมาธิ ในฌาน ในสมาธิ ที่เป็นรูปาวจรก็ได้ มีอยู่หลายชั้น, หรือว่าให้เหนือนั้นขึ้นไป ไปอยู่ในอรูปาวจรก็ได้; คือเอากันง่ายๆว่า เราจะตั้งจิตของเรา ให้อยู่ในสภาพที่แปลกๆออกไปตามที่เราพอใจ.

อย่าเห็นเป็นเรื่องเล็กน้อย; ถ้าเราสามารถทำจิตของเราได้ตามที่เราประสงค์แล้ว เราก็แก้ปัญหาได้หมด : เมื่อมันจะมีความทุกข์ เราสามารถจะทำให้ไม่รู้สึกไม่ให้เป็นทุกข์ ไม่ให้มีความทุกข์; นี่เพราะอบรมดี เพราะฝึกดี. โอ้, มันเช่นนั้นเอง, ฝึกจนเห็นเช่นนั้นเอง จนจิต

มันรู้สึกต่อเช่นนั้นเอง แล้วมันก็ไม่เป็นทุกข์, คือ ไม่ยินดี ไม่ยินร้าย กับอะไร. อะไรมาให้อินดีก็ไม่ยินดี อะไรมาให้อินร้ายก็ไม่ยินร้าย; เพราะเห็น เอา, ก็มันเช่นนั้นเอง, เท่านั้นเอง แค่นั้นเอง. นี่จิตที่ฝึกดี แล้วเราก็ฝึกได้เท่าที่เราต้องการ หรือเท่าที่เราควรจะทำได้; แม้ว่าจะไม่ฝึกถึงที่สุด มันก็มีประโยชน์มหาศาล.

เป็นอันว่า ขอให้เรามองเห็นให้ชัดลงไปว่า จิตนี้ฝึกได้; จิตนี้เป็นสิ่งที่ฝึกได้ แล้วก็ มีระบบวิธีสำหรับฝึก ให้เป็นอย่างนั้น ให้เป็นอย่างนี้ ให้เป็นอย่างโน้นได้, แล้วเราก็เลือกเอา, จะให้มันเป็นไปในระบบไหน. นี่ก็เรียกว่า ความลับของจิต ความลึกลับของจิต เรามองเห็น เราค้นพบ.

นี้ก็ขอทบทวนเรื่องราว จิตนี้ฝึกดีแล้ว เทียวไปได้ ในทิศทั้งปวง; ที่กล่าวโดยย่อก็คือในภูมิทั้ง ๔ : กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ โลกุตตรภูมิ.

ศึกษาให้รู้จักเรื่องภูมิ ไว้บ้าง.

ที่นี้เรื่องภูมินี้ คนไม่ค่อยรู้จักกัน โลกในแผ่นดิน ที่มีกามาวจรภพ รูปาวจรภพ ในโลกในแผ่นดินที่มีรูปฌาน

อรูปาวจรภพ ในโลกในแผ่นดินที่มีรูปฌาน ; ส่วน โล-
 กุตตระนั้นไม่มีภพ เพราะว่ามันไม่เนื่องด้วยเหตุปัจจัยแห่ง
 ภพ, มัน เป็นนิโรธธาตุ ฉะนั้นโลกุตตระจึงไม่มีภพ แต่
 ว่าจิตในระดับนั้นยังเรียกได้ว่าภุมิ เพราะฉะนั้น จึงมีภุมิ
 ที่เป็นโลกุตตระ แต่ไม่มีภพ. ที่นี้จิตที่ฝึกดีแล้วจะไป
 ภพไหนภุมิไหนก็ได้ นั่งอยู่ที่นี้แหละ โยคินั่งอยู่ที่นี้ ทำจิต
 ให้ชุ่มฉ่ำไปทั่วความรู้สึกทางกาย ก็ทำได้ถ้าต้องการ ;
 เพราะเขาสามารถบังคับจิตได้. นั่งอยู่ตรงนั้นสามารถทำจิต
 ให้เป็นสมาธิชนิดที่เป็นรูปฌานคือเป็นพรหมชนิดหนึ่ง, หรือ
 อรูปฌาน คือเป็นพรหมอีกชนิดหนึ่ง.

หนังสือชั้นหลังจึงแจกภพ ๓๑ ภุมิ เฉพาะที่เป็น
 โลกียะนี้ ๓๑ ภุมิ ; เคยได้ยินได้ฟังกันมาแล้ว แต่คงจะไม่
 ก่อยสนใจ. ๓๑ ภุมิ นี้จำไว้เล่น ๆ ก็ดีเหมือนกัน.

พวกแรกก็เรียกว่าอบายภุมิ มีอยู่ ๔ คือ นรก
 เตรัจฉาน เปรต อสุรกาย เอาตามที่คล่องปาก เรียงตาม
 ลำดับนี้ไม่ค่อยเหมือนกันดอก มันเรียงลำดับไม่ค่อยเหมือน
 กัน แต่ว่าขอให้มันครบ ๔ เถอะ : นรก เตรัจฉาน เปรต
 อสุรกาย

ที่เขาเรียนกันตามแบบโน้น เขาว่ามันก็อยู่ที่อื่น นรกอยู่ใต้ดิน, เปเรตก็อยู่ในโลกเปเรต เทรจนาจก็เป็นสัตว์ ชนิดหนึ่ง อยู่ที่ไหนก็ไม่รู้, อสุรกายก็เป็นผีชนิดหนึ่ง อย่าง นั้นก็มี, เป็นคนละภพ คนละแผ่นดิน คนละอะไรเสมอ. แต่เราบอกว่าไม่ใช่; ในใจของคนนั้นแหละ ถ้ามันมีการปรุงแต่งแบบหนึ่ง มันก็มีผลเกิดขึ้นแบบหนึ่ง, มีการปรุงแต่งแบบหนึ่ง มันก็มีผลขึ้นมาแบบหนึ่ง.

ถ้ามีการปรุงแต่งให้จิตร้อนเหมือนกับไฟเผา นั้นแหละคือนรก, นรกทางอายตนะที่พระพุทธเจ้าตรัส ที่มันจริงกว่านรกใต้ดิน ซึ่งไม่รู้ว่ายู่ที่ไหน มีหรือไม่มีก็ไม่รู้ ไม่เป็นสันติภูมิวิโก แล้วก็ต่อตายแล้วโน่นมันจึงจะไปกันได้. นรกที่มีอยู่ที่นี้จริงๆ กลับไม่สนใจ, ไม่สนใจ; นรกที่ไม่รู้ว่ายู่ที่ไหน, หรือไปถึงต่อตายแล้วกลับสนใจ. นี่มันโง่ก็มากน้อย นรกที่มันมีอยู่จริงๆ ร้อนใจเมื่อไรมันก็เป็นนรกเมื่อนั้น กลับไม่สนใจ, และนี่สันติภูมิวิโกแท้ๆ ยังไม่เห็น.

เปเรต ก็คือหิว หิวอย่างโง่ที่สุด, หิวอย่างบ้าหลัง ที่สุด กระหายด้วยตัณหา เรียกว่ามันเป็นเปเรต, คือมันหิว เกินหิว. จิตใจบางคราวมันเป็นอย่างนั้น, จิตใจของคนโง่ นะ มันเป็นอย่างนั้นในบางคราว เรียกว่ามันเป็นเปเรต.

ที่^๕มาถึงไตร่จณาน, ไตร่จณานก็เป็นอวิชชา
เป็นความโง่ เป็นความไม่รู้อะไร, ไม่รู้สิ่งที่ควรจะรู้ ถึงรู้ก็
เป็นรูปผิด รูปผิดก็มีผลเท่ากับไม่รู้. เมื่อมันไม่รู้มันโง่ อย่าง^๕นี้ก็
คือสัตว์ไตร่จณาน; จิตบางคราวเป็นอย่างนั้น.

ที่^๕อสุรกาย คือความขลาดกลัว, ขลาดกลัว
อย่างน่าเกลียดน่าชัง น่าละอายที่สุด นี่คืออสุรกาย.

นี่ ๔ อย่าง^๕นี้เรียกว่า อบาย : นรค เปต
ไตร่จณาน อสุรกาย ๔ อย่าง.

ที่^๕เลื่อนขึ้นมาถึงอย่าง^๕ที่ ๕ คือมนุษย์^๕นี้ มนุษย์
ในความหมายทั่วไป. มนุษย์^๕นี้จะเอาเป็นอะไรก็ได้ กล้ายๆ
กับเป็น^๕พื้นฐานกลาง, จะเอาจิตมนุษย์ไปเป็นอะไรก็ได้, หรือ
ถ้าพูดกันง่าย ๆ ก็ว่า มันมีภาวะที่จะเปลี่ยนเป็นอะไรก็ได้.
มนุษย์^๕นี้คือจะต้องต่อสู้ จะต้องต่อสู้ตามแบบของธรรมชาติ
แล้วก็ทำผิดทำถูก จนเป็นอะไรก็ได้; ยังไม่เรียกว่าเป็น
นรค, ยังไม่เรียกว่าเป็นเปต เป็นไตร่จณาน เป็นอสุรกาย,
ยังเรียกว่ามนุษย์. นี่ก็มีปัญหาไปตามแบบของมนุษย์
ทนทุกข์ไปตามแบบของมนุษย์.

เอา, ที่ชั้นที่ ๖ ถัดไปชั้นก็เรียกว่าเทวดา สูงขึ้นไปเป็นเทวดาพวกกามาวจร สวรรค์ ๖ ชั้นที่เต็มไปด้วยกามารมณ์นั้น. นี่เทวดากามาวจร ที่ออกช็อกกันอยู่จนติดปากแล้ว ไม่เสียเวลาเอามาพูดอีก; ตั้งแต่ธาตุมหาราชขึ้นไป จนถึงดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี ปรมนิมิต-วสวัตตีอะไร นี่เทวดาพวกกามาวจร เป็นพวกที่มีกามารมณ์สมบูรณ์ เป็นชั้น ๆ ขึ้นไป เทียบกับมนุษย์มันก็ไม่ใช่ว่า; เพราะมนุษย์ยังอาบเหงื่อต่างน้ำ พวกเทวดาเขาไม่มีเหงื่อ. พอมีเหงื่อแล้วต้องจุกทันที ต้องตายทันที เขาจึงแบ่งไว้เป็นขีดชั้นว่า เขาไม่ต้องมีเหงื่อ, มีความสุขทางกามารมณ์โดยไม่ต้องมีเหงื่อ ซึ่งมนุษย์มีไม่ได้. เทวดาชั้นกามาวจร จึงต่างกับมนุษย์ มี ๖ ชั้น, เทวดามี ๖ ชั้น อบาย ๔, มนุษย์ ๑, เทวดากามาวจร ๖ ก็รวมกันเป็น ๑๑.

ที่ชั้นต่อไป ก็เป็นเทวดาประเภทรูปาวจร ที่เรียกว่ารูปพรหม ก็เป็นเทวดาเหมือนกันแหละ. เทวดาชั้นพรหม ประเภทพรหมมีอยู่ ๑๖ ชั้น ด้วยอำนาจของฌานรูปฌานทั้ง ๔ ทำให้เป็นเทวดาต่าง ๆ กันได้ถึง ๑๖ ชนิด,

เรียกว่า พรหม ชั้นพรหม ชั้นรูปพรหม ๑๖ ชั้น. ^{๕๔}นัก
๑๖ บวกกับ ๑๑ เป็น ๒๗ ภูมิแล้ว.

ที่^{๕๕}นี้ก็เหลือพวกสุดท้าย เป็น เทวดาประเภทอรุ-
ปาวจร คือ อรูปพรหมมี ๔ ชั้น ตามชื่อ อากาสนัญญาตนะ
วิญญานัญญาตนะ อากิญจัญญาตนะ เนวะสัณฺณานาสัญ-
ญาตนะ อีก ๔, เอมารวมกันเข้าเป็น ๓๑. ^{๕๖}นัก
บางพวกเขาท้องไว้, นักเรียนอภิธรรมเขาท้องกันชั้นปาก
คล้องปากที่สุดเลยว่า ๓๑ ภูมิ.

ที่เลวร้ายที่สุด ทนทุกข์มากที่สุดก็คือ อบายภูมิ;
มนุษย์ก็สุขๆ ทุกข์ๆ, พวกเทวดา กามาวจรภูมิ ก็สุขอย่าง
ลุ่มหลงทางกาม, เทวดาประเภทพรหมและอรูปพรหม
ก็สุขอย่างชนิดที่มีตัวตน มีตัวตนที่บริสุทธิ์, ภาควิไม
ที่สุดว่า เรามีตัวตนที่บริสุทธิ์ แล้วก็เป็นสุขอยู่ในความ
ภาควิไมนั้นๆ; ล้วนแต่คนบ้าทั้งนั้น. ถ้าพูดอย่างนี้
แล้วก็เขาก็ดำเลย อาตมาไม่กลัว; ว่าถ้าลุ่มหลงยึดมั่นถือมั่น
อยู่ในสิ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถืออะไร ก็เรียกว่าคนบ้าทั้งนั้น
แหละ มันจึงไม่ใช่โลกุตตรภูมิ.

๓๑ ภูมินั้นไม่ใช่โลกุตตรภูมิ จนกว่าจะไม่ยึดถือ
 ในภูมิ ภพ ภูมิ ๓๑ นี้แล้วจึงจะเป็นโลกุตตรภูมิ. จิตที่
 พัฒนาดีถึงที่สุดแล้ว มันไปจบอยู่ที่โลกุตตรภูมิอย่างนี้.
 โลกุตตรภูมิ จัดเป็นฝ่ายอสังขะ คือฝ่ายที่ปัจจัยจะปรุง
 แต่งไม่ได้อีกต่อไป มันเริ่มเป็น หรือว่าเป็นแล้ว ถึงที่สุด
 แล้วก็ตามใจ : ส่วนภพหรือภูมิ ๓๑ ภูมินี้ เป็นสังขะ อยู่
 ในวิสัยที่เหตุปัจจัยปรุงแต่งไปตามแบบนั้น ๆ ของมัน.

จิตมีสัญญาอันหมายอะไรก็อยู่ในภูมินั้น.

ที่นี้เขามันก็ล้วนแต่ว่า มีสัญญา, สัญญา คำว่า
 สัญญา นั้นมันไม่ได้หมายความว่าความจำนั้นจำนี้ มันหมายถึง ความ
 สำคัญมันหมาย. สัตว์ทั้งหลายทั้งอบายภูมิทั้งมนุษย์
 และก็ทั้งเทวดาในสวรรค์ ๖ ชั้น^๕ เขาเป็นพวกที่ว่ามัน
 หมายอยู่ในกาม จึงเรียกว่ากามาวจรภูมิ. เอาจากข้างล่าง
 ขึ้นไปก็คือว่า พวกที่อยู่ในอบาย มันก็มันหมายในกาม;
 มนุษย์ก็มันหมายในกาม, เทวดา ๖ กลุ่มนั้นก็มันหมายในกาม
 ทั้ง ๓ พวกนี้ก็เรียกว่า พวกที่มีกามสัญญา หมายมันอยู่ใน
 กาม.

ที่^๕ เทวดาชั้นรูปพรหม จิตของเขาก็ มีนัยหมาย
ในรูปสัญญา มีรูปสัญญา มีนัยหมายอยู่ในรูป รูปธรรม
บริสุทธ์ ไม่เกี่ยวกับกาม.

ที่^๕ อรูปพรหมอีก ๔ สุกตายนัน จิตของเขาก็ มี
อรูปสัญญา มีนัยหมายในอรูปธรรม ที่เขาเข้าใจว่าไม่มีรูป
แล้วละเอียดยแล้ว มาอยู่ที่^๕ ก็ไม่มีทุกขแล้ว. นี่เขาจึงมี
หมายมากในอรูป เรียกว่าอรูปสัญญา.

สัญญา นั้นแหละ เป็นเครื่องวัดว่า คนนั้น ๆ มัน
อยู่ในระดับไหน, ในสัญญาความมีนัยหมายนั้น มันมีนัยหมาย
รสเป็นที่พอใจของภุมินั้น ๆ, มีสัญญาในอะไรก็หมายความว่า
มันมีนัยหมายอยู่ในรสอร่อยเป็นที่พอใจ ของภพหรือภุมินั้น ๆ.
พวกที่อยู่ในกามาวจรภูมิ ก็มีนัยหมายในรสอร่อย, หรือ
สาตะ สาตะ—ความยินดี อยู่ในกาม นั้นเอง. พวกที่
เป็น รูปสัญญา มีสาตะยินดี พอใจในรสของรูปที่บริสุทธ์
ที่ไม่เกี่ยวกับกาม. ที่^๕ อรูปสัญญา มันก็มีนัยหมายพอใจ
ในสาตะความยินดีในสิ่งที่ไม่มีรูป; เรียกว่ามันมีความ
ยึดถือต่าง ๆ กัน ยึดถือในกาม ก็มีกามสัญญา, ยึดถือในรูป
ก็มีรูปสัญญา, ยึดถือในอรูป ก็มีอรูปสัญญา.

สามัญสัตว์ทั่วไป ยึดถือในกาม ตามแบบของ
 เทวดากามาวจร, หรือมนุษย์ทั่วไป หรือแม้แต่สัตว์ที่ใน
 อบาย ก็หวังอยู่ในกาม ยึดมั่นอยู่ในกาม. ที่นิจิตที่มันสูง
 ขึ้นมา พ้นจากกาม มันก็มาถึงพวกรูป คือรูปฌานทั้ง
 หลาย; ถ้าฝึกจิตเป็นสมาธิถึงรูปฌานแล้ว ฌานที่ ๑
 ปฐมฌานนั้น มันก็มีวิตกวิจารณ์ มันก็จะความมันหมายใน
 กามเสียได้ มาอยู่ในวิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา ซึ่งเป็น
 องค์ของฌาน.

ใน ปฐมฌาน นั้นมันมีความสุขที่เกิดจากวิเวก
 วิเวกจากกาม. ผู้ที่ได้สมาธิในขั้นรูปฌาน เขามีความสุข
 เกิดมาจากการที่จิตวิเวกจากกาม สงัดจากกาม; เหมือนกับ
 ว่า คนเขามาพบความสะอาดแล้ว เขาก็มีความพอใจในความ
 สะอาด, ไม่ไปพอใจในความสกปรกอีกต่อไป, มองเห็นกาม
 ทั้งหลายเป็นของสกปรก, รู้สีกว่าวิเวกจากกามทั้งหลาย
 แล้ว มันมีความสุขที่เกิดจากวิเวกน้อย. ความสุขที่เกิด
 จากวิเวกเป็นสาตะ ความยินดีสำหรับบุคคลที่ตั้งอยู่ใน
 ปฐมฌาน; เขาก็มีรูปสัญญา มีอารมณ์ของฌาน ในความ
 สุขที่เกิดมาจากวิเวก.

ทีนี้เขาทำต่อไป เลื่อนจากปฐมฌานไปสู่ทุติย-
ฌาน ก็มีความสุขที่เกิดจากสมาธิ เลื่อนขึ้นไปจากวิเวก
จากปีติจากอะไรต่างๆ, มันไปสนใจอยู่ที่สมาธิ มีความเป็น
สมาธิ เป็นสุข ก็มีสุขเกิดจากสมาธิ เป็นที่ตั้งแห่งสัญญา
ของเขา, แต่ก็ยังเป็นรูปสัญญาอยู่นั่นแหละ.

ทีนี้มาถึง ตติยฌาน มีนามกายอันบริสุทธิ์ คือมี
กลุ่มจิตบริสุทธิ์ ก็เป็นสุขเพราะว่ามีจิตที่บริสุทธิ์ ไม่มี
อะไรรบกวน, เสวยสุขเกิดจากนามกาย เป็นสาระของจิต
ชนิดนั้น มีสัญญาในความสุขนั้น.

ทีนี้พอมาถึง จตุตถฌาน สุกทัย เขาก็มีทุกขม-
สุข ความรู้สึกที่มีใช้ทุกข์มิใช่สุข มีแต่ความบริสุทธิ์
เกิดจากอุเบกขาและสติ; สติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา นั้น
นะเป็นสุขของเขา เป็นที่ตั้งแห่งสัญญา.

นี่มัน มีความสุขที่ดีกว่า, มีความสุขที่ดีกว่า
เลื่อนขึ้นไปเป็นลำดับ. นี่เรียกว่าจิตตภาวนา คือการ
พัฒนาจิต ที่เลื่อนขึ้นไปเป็นลำดับ, เป็นลำดับ.

ถ้าเลื่อนขึ้นไปอีก ไปสู่พวกที่ไม่มีรูป เขาเห็น
ว่ารูปสัญญาทุกชนิด รูปสัญญา ๔ ในรูปฌานทั้งหลาย

นั้นหายาบ หายาบ่น่ารังเกียจ เลิกเสียไม่เอา, ไปเอาอรุปสัญญา
สัญญาในสิ่งที่ไม่มีรูป.

พวกแรกเอาอากาศ, เอาอากาศไม่มีรูป ทำใจใน
อากาศ ทำใจถึงอากาศไม่มีรูป ก็มีความสบาย มีความสุข
สบาย; เลื่อนขึ้นไป เปลี่ยนจากรูปสัญญาเป็นอรุปสัญญา.
พวกนี้ก็เลิกรูปสัญญาเสีย ไปหลงไปขลุกอยู่ในอรุปสัญญา
ในอากาศ บ้าง, ในวิญญาณ บ้าง, ในอากิญจัญญะ
ความไม่มีอะไรบ้าง, ในแนวสัญญานาสัญญาตนะ บ้าง
ก็เป็นอรุปสัญญาขึ้นมาอีก ๔ พวก. รูปสัญญาก็มี ๔ พวก,
อรุปสัญญาก็มี ๔ พวก.

แล้ว พวกสุดท้ายเป็นสัญญาเวทยิตนิโรธ กับ
เสียซึ่งสัญญาและเวทนา นี่ละเอียตประณีต. อันนี้ไม่ถือ
ว่ามีสัญญา เพราะกับเสียซึ่งสัญญาและเวทนา และไม่มี ความ
รู้สึกที่จะยึดถือในสัญญา หรือมันหมายด้วยสัญญา เป็นที่
ดับแห่งสัญญา; แต่ ถ้าไม่มีปัญญาพอก็ไม่สิ้นอาสวะ,
ถ้ามีปัญญาพอก็สิ้นอาสวะ, ในขั้นที่เป็นสัญญาเวทยิตนิโรธ.

ที่^๕การที่^๕ได้เข้าถึงภูมิเหล่านี้ : ภูมิที่^๕เหนือกามขึ้นไป
นับตั้งแต่รูปฌาน อรูปฌานขึ้นไป^๕ มันมีความกับ, มันมี

ความดับตามลำดับ. เช่นว่ามันดับกามสัญญาเสียได้ มัน
มาเป็นรูปสัญญา อย่างนี้ก็เรียกว่าดับแห่งกามสัญญา, มา
เป็นรูปสัญญา ก็เรียกว่านิโรธ; เป็นการดับมาตามลำดับ.
พวกที่มีรูปสัญญาดับกามสัญญาเสียได้ นี้ก็มี ๔ พวก,
พวกที่มีรูปสัญญาก็ดับรูปสัญญาเสียได้ นี้ก็มี ๔ พวก,
พวกสุดท้าย เนวสัญญานาสัญญายตนะก็ ดับ ๘ สัญญานั้น
เสียได้, มีการดับ ๆ อย่างนี้ตามลำดับมา ท่านจึง
เรียกว่า อนุပ္พพนิโรธ. **อนุပ္พพนิโรธ — การดับเสีย
ตามลำดับ** มี ๙ : รูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ สัญญาเวทิตุ-
นิโรธ ๑; ล้วนแต่มีการดับทั้งนั้น, เลยเรียกว่า การดับ
ตามลำดับ ๙ ชั้น.

จิตเสวยสุขในความดับ ๙ ชั้น อาจมีอุปสรรค.

ที่นี้ถ้าจิตเข้าไปอยู่ในการดับนั้น ก็เรียกว่า
อนุပ္พพวิหาร, อนุပ္พพวิหาร ๙ เหมือนกัน : อยู่ในรูป-
ฌาน ๔ ในอรูปฌาน ๔ สัญญาเวทิตนิโรธ ๑ รวมเป็น ๙
เข้าไปอยู่ในการดับนั้น เรียกว่าอนุပ္พพวิหาร.

ที่นี้ถ้าเสวยความสุขอยู่ในสิ่งทั้ง ๔ นั้น ก็เรียกว่า อนุပ္พพสมาบัติ. อนุပ္พพสมาบัติ แปลกกันที่ว่า สมาบัตินี้เป็นการดื่มรสของวิหารธรรมเหล่านั้น; เหมือนกับนิพพานชั้นน้อยๆ นิพพานที่ยังไม่เต็มถึงขนาด เมื่อเข้าไปอยู่ในรูปฌาน ๔ กัตติ อรูปฌาน ๔ กัตติ สัญญา-เวทยินโรธกัตติ เป็นการเสวยสุขอยู่ในวิหารธรรมเหล่านั้น ตามลำดับ; ดังนั้นท่านจึงเรียกว่า อนุပ္พพสมาบัติ.

จิตใจที่พัฒนามันเป็นมาอย่างนี้ เรื่องของมันเป็นมา อย่างนี้แล้วมันยังมีสิ่งที่เป็นอุปสรรค ซึ่งควรรู้ว่ามัน มีตามลำดับเหมือนกัน. ความสำเร็จมีตามลำดับอย่างไร อุปสรรคมันก็มีมาตามลำดับอย่างนั้น; เช่นว่าคนเขาชอบ ของอยู่อย่างหนึ่ง พอจะเปลี่ยนไปชอบของอย่างอื่น ของที่เขาชอบอยู่ก่อนนั้นจะมาขัดคอ. เช่นพวกที่ชอบกาม ชอบกามารมณ์นี้ ถ้าให้ไปชอบสมาธิ ที่ไม่ใช่กามารมณ์ ไปเจริญสมาธิที่ไม่มีกามารมณ์ ความชอบกามารมณ์แต่ก่อนนั้นแหละ มัน จะขัดคอ; อย่างนี้เขาเรียกว่าอาพาธ, อาพาธ—ความ เจ็บไข้.

ฉะนั้นความสนใจในรูปฌาน ความรักยึดถือในรูปฌาน ก็จะเป็นอาหารแก่อรูปฌาน, หรือถ้าให้ละเอียดกว่า ความพอใจในปฐมฌานที่ ๑ มันก็ไปขัดคอการที่จะบรรลุทุติยฌาน. ความพอใจในทุติยฌาน มันก็จะไปขัดคอการที่จะบรรลุตติยฌาน.

เปรียบเทียบกันง่ายๆ เหมือนกับว่า เราชาวบ้าน^๕อยู่ในบ้านครองเรือนบริโภคกาม; พอปลื้มตัวออกมาบวชเป็นนักบวชไม่บริโภคกาม ความพอใจที่เคยพอใจในกาม มันจะตามมาขัดคอ ไม่ให้พอใจในการบวชที่ไม่มีกาม. เพราะฉะนั้นต้องสีก ต้องกลับสีก; พยายามๆ ว่าอะไรที่มันเคยร่อยมาแต่ก่อนนั้นแหละ มันจะมาเป็นอุปสรรคขัดคอสิ่งที่จะเลื่อนให้สูงขึ้นไป.

ความสุขในชั้นปฐมฌาน จะคอยขัดคอ เมื่อจิตจะยกไปสู่ทุติยฌาน. เมื่อได้ทุติยฌานแล้ว พยายามในทุติยฌานแล้ว มันก็พอใจแล้ว มันก็จะคอยขัดคอ เมื่อจิตจะเลื่อนสูงไปสู่ตติยฌาน อย่างนี้ลำดับ เป็นลำดับๆ ไปจนถึง ๔ ชั้นนั้น.

นี่เรื่องละเอียดของจิต ว่าจิตที่มันก้าวไปไม่ได้ ก็เพราะว่า มันจะพอใจจมอยู่ ในสิ่งที่ได้รับอยู่ก่อน, แล้วพอจะเลื่อนดีกว่านั้นมันยังไม่เอา, หรือถ้าพูดให้เลวไป กว่ากามาจร เป็นพวกอบาย ชั้นที่เป็นอบาย มันก็พอใจ ในสิ่งที่ต่ำทราม. เพราะฉะนั้นเราจึงเห็น คนเป็นอันมาก ละอบายมุขไม่ได้, อบายมุขทั้งหลายละไม่ได้, เพราะความ สุขความพอใจในอบายมุขมันคอยดึงเอาไว้ ไม่ให้สูงไป กว่านั้น. เช่นที่จะชวนคนกินเหล้าขึ้นมา ให้เลิกเหล้ามา กินน้ำสะอาด นี่มันทำไม่ได้; เพราะว่ารสอร่อยที่มันเคย ดื่มอยู่กับเหล้ามัน มันดึง มันชักคอ ดึงกลับไป; อย่างนี้ เขาเรียกว่าอาพาธ, จึงมีอนุปฺพพอาพาธ ๙ อย่าง.

ในเรื่องของจิต มันจึงมีเรื่องอนุปฺพพนิโรธ ๙ อย่าง, อนุปฺพพวิหาร ๙ อย่าง, อนุปฺพพสมวัตติ ๙ อย่าง, อนุปฺพพอาพาธ ๙ อย่าง. นี่เรียกว่าเรื่องของจิต หรือ เทคนิคของการพัฒนาจิต มันมีอย่างนี้แหละ ที่เรียกว่า จะต้องเข้าใจ, ดูเห็นพร้อมกันรอบ ๆ ด้าน แล้วจะได้เดินทาง ถูก. เราอาจจะพูดละเอียดเกินความจำเป็นไปบ้าง แต่ก็ไม่เป็นไร; ถ้าเข้าใจได้ก็จะเป็นการดี จะได้รู้ว่าจิตที่พัฒนา

นี้ มันมีความจริงของมันอย่างนี้, มีสภาวะของมันอย่างนี้, เมื่อไม่ถูกกับเรื่องของมัน มันก็เป็นไปไม่ได้เท่านั้นเอง.

ถ้าเราจะพัฒนาจิตกันที่นี่และเดี๋ยวนี้ เราก็ต้องรู้เรื่องเหล่านี้ เราจึงจะพัฒนาจิตกันที่นี่และเดี๋ยวนี้ได้ ไม่อย่างนั้นแล้วก็ต้องปล่อย ปล่อยไปตามเรื่องตามราว ตามบุญตามกรรม แล้วแต่มันจะโปรด. แต่ถ้าเราจะเอาให้อยู่ในอำนาจของผู้ฝึก มันก็ต้องจัดการ กับสิ่งเหล่านี้ ให้ถูกต้อง, อบรมจิตตามวิธีหรือกรรมวิธี ที่ท่านได้ค้นพบกันแล้วแต่กาลก่อน แล้วสอนไว้เป็นระบบ เป็นระบบ.

ระบบพัฒนาจิตในพุทธศาสนามีครบ.

เดี๋ยวนี้ พุทธศาสนาเป็นที่รวมแห่งระบบที่มีประโยชน์ ที่เขาเคยคิดค้น และพบกันแล้ว ในกาลก่อนนั้น มาไว้ในระบบของพระพุทธศาสนา อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง, ไม่ขาดตกบกพร่องในส่วนที่ควรจะมี, เรียกว่าระบบพัฒนาจิตในพระพุทธศาสนา. ในพระพุทธานิเทศหรือใน พระไตรปิฎก ก็ตามนี้ มีครบไม่ขาดแคลน, ไม่ขาดตกบกพร่อง. ฉะนั้นก็ศึกษากันเอามาใช้พัฒนาจิตกัน

ที่นี้และเดี๋ยวนี้; ถ้าทำถูกต้องจริง ก็อาจบรรลุมรรค
 ผลนิพพาน อันสมบูรณ์กันได้ที่นี่และเดี๋ยวนี้ ด้วยเหมือน
 กัน. ถ้าทำได้เท่าไร มันก็มีผลเท่านั้น, ไม่มีเสียหลาย มัน
 ไม่มีเสียหลาย, ทำได้เท่าไรมันก็จะได้ผลเท่านั้น. แต่ถ้าทำถูก
 วิธี มันจะได้หมดเลย, เป็นการพัฒนาจิตที่สมบูรณ์ถึงที่สุด
 ได้ที่นี่และเดี๋ยวนี้.

ขอให้ถือว่าเรื่องมันมีเท่านั้น เรื่องจริงมันมีเท่านั้น
 สำหรับการพัฒนาจิต คือ ทำคนที่เป็นคนธรรมดา ให้เป็น
 คนชั้นสูงสุด, คือเป็นพระอรียเจ้า เป็นพระอรหันต์ ด้วย
 การพัฒนาจิต โดยย่อหรือโดยสังเขป ที่เรียกว่าปริทัศน์
 มันมีอยู่อย่างนี้. นี่ปริทัศน์ของจิตตภาวนา ท่านทั้งหลาย
 จงได้พิจารณาดู ใช้ให้เป็นประโยชน์ ในการพัฒนาจิต
 ของตน. ด้วยกันจงทุก ๆ คน.

การบรรยายในวันนี้ สมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติ
 การบรรยาย เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย สวดบท
 พระธรรม ที่ส่งเสริมกำลังใจ ในการพัฒนาจิตสืบต่อไป.

โลกนี้คือทางผ่านหรือบทเรียน

โลกนี้เหมือน ทางผ่าน ที่รักเร็ว
เพื่อทนสู้ อดเปรี้ยว ไปกินหวาน
พ้นโลกนี้ มียิ่ง กว่าอ้อยตาล
เมื่อพบพาน “อมฤ— ตโลกา!

โลกนี้เพียง บทเรียน ให้เพียรอ่าน
หมั่นวิจารณ์ ตันลึก รับผิดชอบ
ให้รอบรู้ แจ่มจน พ้นมายา
แล้วโลกมา เป็นบ่าว เราเราไป!

W. Santik